

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Географічний факультет
Кафедра географії України

Завідувач кафедри
_____ проф. Лозинський Р. М.
«_____» _____ 2023 р.

**ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОГО
СЕРЕДНЬОГО ОСВІТИ ЗА УМОВ ВОЄННОГО СТАНУ**

Магістерська робота

Предметна спеціальність 014.07 Середня освіта (Географія) Освітньо-
професійна програма «Середня освіта (Географія)»

Виконала: студ. ГРОМ- 213
Калужняк Н. Р.

(підпис)

Науковий керівник:
доц. Байцар А. Л

(підпис)

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Калужняк Н.Р. Застосування інноваційних методів навчання географії в закладах загальної середньої освіти за умов воєнного стану. Рукопис

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за освітньо-професійною програмою «Середня освіта (Географія)». Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023.

Робота глибоко аналізує виклики, які виникають в освітньому процесі під час конфліктів. Дослідження спрямоване на визначення оптимальних стратегій використання інноваційних методів у викладанні географії, які підтримують стабільність та розвиток освітнього процесу в умовах воєнного конфлікту. Робота також розглядає можливості використання сучасних технологій, ігрових методів та інтерактивних засобів для залучення учнів і покращення їх засвоєння географічних знань в умовах нестабільності та обмежень в ресурсах.

Ключові слова: інновації в освіті, географічна освіта, воєнний стан, методи навчання, сучасні технології, умови конфлікту, освітні стратегії, адаптація, інтерактивні методи, учбові технології.

ANNOTATION

Kaluzhniak, N.R. **Application of Innovative Teaching Methods in Geography Education in General Secondary Schools during Times of Conflict.** Manuscript.

Qualification work for the educational degree of "Master" in the educational-professional program "Secondary Education (Geography)." Ivan Franko Lviv National University. Lviv, 2023.

This work comprehensively analyzes the challenges arising in the educational process during conflicts. The research aims to identify optimal strategies for employing innovative teaching methods in geography education, supporting stability and development in the educational process amid wartime conditions. The study also explores the possibilities of utilizing modern technologies, gamified approaches, and interactive tools to engage students and enhance their grasp of geographical knowledge in conditions of instability and resource constraints.

Keywords: innovations in education, geography education, wartime conditions, teaching methods, modern technologies, conflict situations, educational strategies, adaptation, interactive methods, instructional technologic.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
1.ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ.....	12
1.1.Означення понять "інтерактивні методи навчання" та "географія"	12
1.2.Вимоги та підготовка інтерактивних технологій на уроках географії	13
2.ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ	19
2.1. Роль вчителя при використанні інтерактивних методів навчання в географії	19
2.2. Огляд інтерактивних технологій навчання	20
2.3. Специфіка викладання географії в умовах кризи та конфлікту	34
2.4. Ефективність інтерактивного навчання на уроках географії...	36
3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ГЕОГРАФІЧНОМУ НАВЧАННІ: ВИМОГИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ НОВАЦІЇ.....	39
3.1.Аналіз сучасних вимог до викладання географії в закладах середньої освіти в Україні.....	39
3.2. Нові підходи до навчальної програми з географії у закладах загальної середньої освіти в країнах Європи	43
3.3.Міжнародне освітнє партнерство та допомога	51
4.НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ	

**ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ57**

**Переваги і недоліки використання інтерактивних методів навчання
на уроках географії 59**

**5.ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ
МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ.....68**

**5.1.Переваги і недоліки використання інтерактивних методів
навчання на уроках географії 68**

**5.2.Рекомендації щодо використання інтерактивних методів
навчання в географії..... 72**

ВИСНОВОК74

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ76

ВСТУП

В сучасному світі з ростом технологій та нових підходів до навчання, освітній простір прагне знайти нові методи, які забезпечать якісний та ефективний процес навчання. Одним із таких методів є використання інтерактивних методів навчання. Використання інтерактивних методів в різних галузях знань вже знайшло своє практичне застосування, але досі недостатньо вивчалось у контексті викладання географії в середніх навчальних закладах.

Актуальність. В умовах сучасних глобальних викликів, вивчення та впровадження інтерактивних методів навчання на уроках географії у контексті воєнного стану стає важливим завданням. Збереження нормального режиму навчання та підтримка учнів у подоланні травм та стресів війни стають крайньо необхідними.

Освітній процес повинен адаптуватися до складних умов, де поняття безпеки та стабільності стають першочерговими. Використання інтерактивних методів навчання може сприяти не лише підвищенню якості освіти, але й викликає інтерес учнів, розвиває критичне мислення та допомагає їм ефективно адаптуватися до нових умов.

Додаткова актуальність даної теми полягає в тому, що географічна освіта має важливий внесок у формування глобального громадянина, здатного розуміти та взаємодіяти в умовах геополітичних конфліктів. Розгляд та адаптація інтерактивних методів навчання до реалій воєнного стану дозволяє не лише забезпечити навчання, але й сприяти розвитку критичного мислення та аналітичних навичок студентів в умовах нестабільності.

Подолання викликів, пов'язаних із воєнним конфліктом, вимагає новаторських та адаптивних підходів до освіти. Інтерактивні методи, такі як використання технологій, групова робота та практичні вправи, можуть стати важливим інструментом для підтримки студентів та вчителів у подоланні труднощів та збереженні нормального ходу навчального процесу.

Отже, дослідження ефективності використання інтерактивних методів навчання в географії в умовах воєнного стану визначається сучасними

викликами та вимагає уваги для подальшого вдосконалення освітніх практик та підготовки студентів до складних реалій світу.

Метою магістерської роботи є ретельний аналіз та обґрунтування ефективності використання інтерактивних методів навчання на уроках географії в умовах воєнного стану. Робота націлена на визначення переваг та можливих обмежень цих методів у специфічних умовах конфлікту, а також розробку рекомендацій для педагогів та освітніх інституцій щодо оптимального впровадження інтерактивних підходів у географічному навчанні під час війни.

Мета зумовила постановку наступних завдань:

1. Дослідження стану освіти в умовах воєнного конфлікту:
 - Аналіз впливу військових дій на навчальні заклади та учбовий процес у закладах середньої освіти.
2. Огляд інноваційних методів навчання географії:
 - Ретельне вивчення сучасних підходів та методів у географічному навчанні, що є інноваційними у гуманітарній освіті.
3. Визначення можливостей та викликів застосування інновацій у воєнних умовах:
 - Аналіз потенційних переваг та обмежень використання інноваційних методів навчання географії в умовах військового конфлікту.
4. Емпіричне дослідження ефективності інноваційних підходів:
 - Проведення конкретного дослідження для оцінки результативності застосування інноваційних методів навчання географії в реальних умовах.
5. Формулювання висновків та розробка рекомендацій:
 - Зведення отриманих результатів у висновки з ефективності інновацій та розробка конкретних рекомендацій для поліпшення географічного навчання в умовах воєнного конфлікту.

Наукова новизна дослідження полягає в ретельному вивченні та оцінці ефективності застосування інноваційних методів навчання географії в закладах загальної середньої освіти за умов воєнного стану. Дослідження фокусується на розумінні того, як інноваційні підходи можуть адаптуватися та функціонувати в

умовах конфлікту, враховуючи специфічні виклики та можливості, що виникають у такому середовищі. Аналіз впливу воєнного стану на освітній процес і визначення ключових факторів, які впливають на результативність інновацій, роблять дане дослідження унікальним та актуальним для сучасної педагогічної практики. Такий підхід сприяє розширенню наукового розуміння та надає практичні настанови для вдосконалення географічного навчання у важливих умовах воєнного конфлікту.

Практичне значення дослідження. Дослідження надає вчителям інструменти для ефективного використання інновацій, сприяє підготовці педагогічних кадрів для адаптації до складних умов, а також розвиває стратегії та політики в системі освіти для забезпечення неперервного та якісного географічного навчання в умовах соціальної нестабільності. Крім того, воно сприяє розробці практичних рішень для кризових ситуацій, роблячи освітній процес більш адаптованим до надзвичайних обставин воєнного конфлікту.

Об'єкт дослідження – освітній процес у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного конфлікту, зокрема його структура, функціонування та взаємодія між всіма учасниками.

Предмет дослідження – ефективність та можливості застосування інноваційних методів навчання географії в контексті воєнного конфлікту. Аналіз впливу воєнного стану на процес навчання, адаптацію інновацій до умов нестабільності та впровадження педагогічних стратегій, спрямованих на покращення якості географічної освіти в умовах кризи.

Задля розв'язання поставлених завдань було використано такі **методи дослідження** як аналіз відповідної літератури, анкетування вчителів та учнів, експертні опитування та спостереження за практикою викладання. Це дозволить отримати широкий огляд ефективності застосування інноваційних методів навчання географії в умовах воєнного конфлікту та визначити їхні можливі переваги та обмеження.

Гіпотеза. Ефективне використання інноваційних методів навчання географії у закладах загальної середньої освіти може стати ключовим чинником

покращення освітнього процесу під час воєнного конфлікту, сприяючи адаптації та підвищенню якості географічного навчання в умовах соціальної нестабільності.

1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ

1.1. Означення понять "інтерактивні методи навчання" та "географія"

У сучасному житті, почався великий розвиток науки та техніки, це і сприяло розвитку нових методів комунікації та розв'язання освітніх завдань. Сучасна роль вчителя трішки відрізняється від ролей минулого, тоді учитель був авторитарний транслятором усіх передових ідей, зараз він займається коригуванням інтерактивних та творчих зацікавлень учнів. Сьогодні набирає великих обертів саме інтерактивні технології, оскільки через них учень стає більш зацікавленим та бадьорим до навчання.

Термін «інтерактивний» прийшов до нас з англійської мови і дослівно означає «той, що взаємодіє».

Інтерактивні методи навчання - це педагогічні прийоми під час яких учень знаходиться у постійній взаємодії між однокласниками та вчителем. Зазвичай, таке навчання відбувається у групах або ж індивідуально, коли вчитель і учні стають рівноправними у навчанні. За таких умов у класі панує атмосфера взаємодії, співпраці і це дає вчителю стати лідером у класі. [8]

Організація навчання за інтерактивним методом полягає у створенні та розв'язанні проблемних ситуацій людей.

Під час проведення уроків інтерактивним методом учні вчать толерантно ставитися один до одного, аналізувати певні ситуації, критично мислити, спілкуватися з іншими людьми.

Географія - це наука, яка вивчає географічну оболонку Землі, також вона вивчає взаємодію людини та природи, досліджує території земної поверхні. Вона вивчає різні аспекти Землі: фізичні, соціальні, економічні. Вивчає ґрунти, клімат, природні умови та ресурси та ще багато іншого. [4,19]

1.2. Вимоги та підготовка інтерактивних технологій на уроках географії

Особливістю інтерактивного навчання з будь-якого предмета шкільної програми є підготовка молоді до участі в житті та громадянській діяльності в громадянському суспільстві або демократичній правовій державі. Для цього необхідно активізувати пізнавальні здібності учнів, а не підносити їм абстрактну, "готову" інформацію, відірвану від їхнього життя та соціального досвіду. Уроки мають також формувати в учнів базові пізнавальні та громадянські навички, компетенції та моделі поведінки. Уроки мають захоплювати учнів, викликати в них інтерес і мотивацію, вчити їх думати і діяти самостійно.

Географія – це наука про навколишній світ, у якому живуть, спілкуються та пізнають світ і самих себе учні. Саме сьогоднішнім школярам найближчому майбутньому доведеться розв'язувати важливі проблеми, яких на планеті стає дедалі більше й більше. Тому доцільно впроваджувати інтерактивне навчання на уроках географії. Ефект і вплив на емоції та свідомість учнів багато в чому залежить від майстерності та стилю конкретного вчителя. [4,19]

Для того щоб навчання було ефективним, необхідно:

- враховувати мотивацію до навчання;
- створити сприятливу атмосферу для процесу навчання;
- використовувати суб'єктивний досвід учнів;
- використовувати різні методи та формати навчання для організації навчального процесу;
- впровадження систем управління набутими знаннями;
- створення ситуацій успіху;
- використовувати технології дистанційного навчання;
- демонстрація можливості використання отриманих знань.

Існують вимоги до реалізації інтерактивних методів навчання, невиконання яких може призвести до нульової ефективності. Перш за все -

необхідно провести вступне заняття, оскільки учні абсолютно не знайомі з таким методом навчання, і їхній колишній стиль навчання буде кардинально змінено. На цьому занятті необхідно, по-перше, чітко пояснити, що таке інтерактивне навчання, а по-друге, у наочній формі довести до відома учнів правила роботи в групах і попрацювати з ними. [19, 21,27]

Правила для учнів

- Кожна думка має значення.
- Не бійтеся висловлювати свою думку!
- Ми всі - партнери!
- Ми обговорюємо не того, хто говорить, а те, що він говорить!
- Думайте, формулюйте і висловлюйте свою думку!
- Говоріть чітко, виразно і красиво!
- Слухайте, говоріть і слухайте!
- Тільки обґрунтовані докази!
- Вмійте погоджуватися і не погоджуватися!
- Кожна роль важлива.
- Без дружньої атмосфери в колективі інтерактивне навчання

неможливе. [26-27]

До кожного уроку слід готуватися сумлінно. Формально «легке» інтерактивне навчання дуже складне для викладачів. Крім того, планувати і впроваджувати його потрібно поступово. Краще підготувати кілька інтерактивних уроків протягом навчального року, ніж проводити поспішні "ігри" занадто часто.

Усі учні мають тією чи іншою мірою брати участь у грі. Звісно, сильніші учні та учні з високим рівнем контактності будуть активнішими, ніж замкнутіші та слабші. Однак для створення ситуації успіху необхідно, щоб учні були постійно "залучені" в роботу.

Інтерактивні технології не є самоціллю. Необхідно постійно контролювати процес і досягнення цілей (цілі мають бути чітко поставлені та легко

контрольовані), а в разі невдачі змінювати стратегію і тактику роботи, шукати і виправляти недоліки.

Уроки не мають бути перевантажені інтерактивною роботою. Оптимально (на практиці) - це один-два прийоми на урок.

Інтерактивне навчання має поєднуватися з іншими методами роботи (самостійна робота, традиційні методи).

Не можна будувати весь навчальний процес тільки на інтерактивних методах. Це один із багатьох методів, які можуть допомогти в досягненні мети і приносять результат тільки в поєднанні з іншими методами. [7, 28, 34]

Метод інтерактивного навчання реалізує кілька принципів організації уроку:

1. На початку уроку вчитель ділить учнів на групи, склад яких визначається характером завдання. У кожній групі призначається лідер, який керує її роботою.

2. Кожна група розв'язує певне завдання. Завдання можуть бути:

- однакової складності;
- однаковий зміст і цілі навчання;
- взаємодоповнюючі або послідовні за змістом;
- різний або однаковий спосіб виконання.

Проблемний характер завдання стимулює активність учнів, спонукає учнів замислитися над матеріалом, з яким вони мають справу, і подивитися на факти з іншого боку. Проблема має бути важливою і викликати позитивні емоції.

3. Потрібно спиратися на досвід учнів і мінімальні базові знання з теми. Для цього слід використовувати тести, анкети, вступні бесіди та обговорення міні-питань.

4. Як правило, проблема, що розглядається, не має одноразового вирішення, тому під час обговорення кожен створює свій оригінальний варіант. Групові завдання обираються таким чином, щоб враховувався й оцінювався індивідуальний внесок кожного учасника.

5. Створення в класі атмосфери співпраці між учнями та вчителем, що дає змогу позбутися страху отримати погану оцінку.

6. Емоційне піднесення і розкутість створює сприятливу атмосферу для набуття знань, формування вмінь і навичок, розкриття здібностей учнів.

7. На початкових етапах слід використовувати роботу в малих групах. Завдання мають бути простими та короткостроковими (обговорення коротких текстів, проведення інтерв'ю, формулювання висновків виявлення проблем).

8. Наприкінці заняття необхідно дійти до спільного результату і визначити оптимальний варіант розв'язання тієї чи іншої проблеми. [10-12]

У процесі навчання учням необхідно розвивати навички, працювати над конкретним матеріалом, обговорювати та обмінюватися ідеями. Важливо, щоб учні бачили і чули конкретні приклади, що ілюструють застосування почутого, вивченого. У результаті інтерактивного навчання готує учнів до застосування отриманих знань і практичних навичок у роботі (практичній, контрольній і тематичній) та дорозв'язання різних життєвих ситуацій.

Організація уроку географії з використанням інтерактивних технологій

Основною формою організації навчальної діяльності є класно-урочна система, але вона вже не повною мірою відповідає всім потребам суспільства. Оскільки саму систему змінити неможливо, перед учителями постає завдання вдосконалення форм організації навчального процесу та пошуку відповідей на запитання: «Як навчати? Як створити умови для розвитку та самореалізації особистості в процесі навчання? Як підвищити ефективність навчального процесу, домогтися високого інтелектуального розвитку учнів і забезпечити набуття ними навичок індивідуального саморозвитку, залишаючись при цьому в межах класно-урочної системи?» [25-26]

Значною мірою цього можна досягти, перетворивши традиційну аудиторію на інтерактивну зарахунок використання сучасних інноваційних технологій, зокрема інтерактивних технологій навчання.

Використання інтерактивних технологій накладає певні вимоги на організацію занять. Загалом структура таких уроків складається з п'яти елементів:

- мотивація;

- оголошення, представлення теми та очікуваних результатів навчання;

- надання необхідної інформації;
- інтерактивна вправа - центральна частина заняття;
- висновок, оцінка результатів заняття.

Мотивація

Мета цього етапу - сконцентрувати увагу учнів на проблемі та викликати в них інтерес до обговорюваної теми. Мотивація - це свого роду психологічна пауза. Вона допомагає учням зрозуміти, що зараз вони почнуть вивчати інший предмет, що в них інший учитель і зовсім інше завдання. Для цього можна використовувати прийоми, що створюють проблемні ситуації та викликають у дітей здивування й інтерес. Це можуть бути розповіді, бесіди, демонстрація наочних посібників, прості інтерактивні прийоми ("мікрофони", "криголами") тощо. Мотивація прямо пов'язана з темою уроку і психологічно готує учнів до вирішення конкретного завдання. Цей елемент має становити не більше 5% часу уроку.

Представлення теми та очікуваних результатів навчання

Мета полягає в тому, щоб учні зрозуміли зміст заняття - чого вони мають досягти на уроці і чого очікує від них учитель.

Діти мають розуміти, навіщо вони прийшли на урок, над чим їм потрібно працювати і як перевірятиметься їхній прогрес.

У цій частині інтерактивного уроку, щоб розпочати процес просування до результатів навчання разом з учнями, необхідно:

- назвати тему уроку або попросити учня прочитати її;
- звернути увагу учнів на нову лексику або питання, що містяться в темі;
- попросити одного з учнів розповісти проте чого він очікує.
- нагадати учням, що вкінці уроку ви будете перевіряти наскільки вони сприйняли подану тему і як ви будете оцінювати досягнення результату.

Цей елемент має становити не більше 5% часу уроку.

Надання необхідної інформації

Цей елемент не є обов'язковим на кожному уроці, але викладач просто надає учням інформацію з теми (навчальні матеріали, які учні використовують у процесі навчання). [25, 31]

Інтерактивна вправа - центральна частина заняття

Його мета – засвоїти матеріал і досягти цілей уроку. Інтерактивна частина уроку має становити приблизно 50-60% часу уроку. Під час проведення інтерактивної вправи необхідно дотримуватися такої послідовності та правил:

1. інструктаж -викладач повідомляє учасникам мету вправи, правила, послідовність дій і час на виконання завдання, запитує, чи всі вони зрозуміли (2-3хвилини);
2. поділ на групи та/або розподіл ролей(1-2хвилини);
3. викладач, як організатор, помічник і керівник дискусії, має надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи та навчитися працювати один з одним;
4. представлення результатів вправи(3-15 хвилин);
5. Рефлексія результатів учнями: розвиток у них усвідомлення отриманих результатів за допомогою спеціальних групових дискусій та інших методів (3-15 хвилин). [34]

Підбиття підсумків заняття

Підбиття підсумків – дуже важливий етап інтерактивного навчання. Тут уточнюється зміст питання, підводяться риси під знаннями, які необхідно засвоїти, встановлюються зв'язки між тим, що вже відомо, і тим, що буде потрібно в майбутньому. Заключний етап містить у собі такі стадії:

1. збір фактів(що сталося);
2. аналіз причин(чому це сталося);
3. планування дій (що робити далі).

До 20% уроку має бути відведено на підбиття підсумків та оцінювання результатів у балах.

На кожному етапі уроку можна використовувати різні інтерактивні вправи.
[34, 43]

2. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ

2.1. Роль вчителя при використанні інтерактивних методів навчання в географії

Сьогодні вчитель - це наставник, який вміє організувати процес пізнання учнів. Не просто процес навчання, а саме пізнавання чогось нового.

Сучасний вчитель має дуже багато ролей, проте їх не можна виділяти окремо - це як комплекс, який найкраще працює при використанні всіх компонентів. Однією з перших і найвагомішою є роль вчителя- контролера, тут вчитель знаходиться у центрі уваги і бере повну відповідальність за учнів на себе, він слідкує за тим як вони говорять і що вони говорять.

Друга роль вчителя - ментор, або ж порадник чи наставник, він заохочує учнів до навчання та встановлює напрям навчання, педагог з цією роллю може допомогти учням під час виконання певних завдань проте коли це необхідно, коли учень втрачає логіку або відчувається не впевнено під час певних дій.

Наступна роллю вчителя це консультант, він є ніби своєрідним ресурсним центром який може надати учням джерела інформації, яких не вистачає їм при виконанні певних завдань або допомогти з пошуком нових джерел. Завдання вчителя навчити учнів пізнавати світ самостійно. [40-42]

Також, сучасний вчитель виступає як оцінювач, він має побачити реальні результати навчання і як їх покращити. Оцінювання має бути суб'єктивним, підтримуючим та індивідуальним та щоб воно не сприяло зниженню самооцінки та невпевненості учнів у собі.

Однією з основних ролей вчителя це є організатор, основне його завдання надання чітких інструкцій та допомога у виконанні поставлених завдань. Педагог у цій ролі повинен стимулювати та спрямовувати учнів до самостійного пошуку

інформації та спільної діяльності у класі. Ця роль допомагає вчителю також брати участь у виконанні завдань, проте з певними рамками, він повинен допомагати на полегшувати виконання завдань учнями. [28, 31, 35]

За сучасних умов вчитель бере на себе роль тьютора, ця роль може бути важливою коли потрібно звернути увагу індивідуально для окремого учня. Під цією роллю зазвичай знаходиться репетитор, який веде індивідуальні або групові заняття. Тут педагог дає поради та рекомендації і допомагає школярам прояснити їх ідеї.

Вчитель має дуже вагоме значення, зокрема він повинен:

1. Створити у класі атмосферу зацікавлення, яка заохотить школярів задавати питання та шукати відповіді на них.
2. Використовувати такі методи, які б розвивали критичне мислення, рефлексію та діти самостійно пізнавали щось нове.
3. Застосовувати ефективні методи навчання, які дозволять учневі навчатися самостійно, проте під чітким контролем вчителя.
4. Визначати проблеми та створювати стратегії для їх вирішення.
5. Бути взірцем для школярів, який передає свої знання використовуючи нові методики навчання.

Проте під час використання інтерактивних методів навчання роль та функції вчителя дещо змінюються, він:

1. Стає рівним з усіма учнями.
2. Перестає бути центральною фігурою у навчанні.
3. Займається загальною організацією процесі навчання: готує до уроку потрібним матеріал, формує запитання для обговорення у групі, контролює порядок та час виконання завдань, допомагає при серйозних труднощах. [6-11, 14, 35]

2.2. Огляд інтерактивних технологій навчання

Залежно від мети курсу та способу організації навчальної діяльності учнів інтерактивні технології можна поділити на чотири групи:

- Інтерактивні технології кооперативного навчання;

- Інтерактивні технології колективно-групового навчання;
- Технології моделювання ситуацій;
- Технології вирішення дискусійних питань.

Розглянемо кожну групу інтерактивних прийомів більш детально та наведемо приклади їх використання в курсі географії.

Інтерактивні технології кооперативного навчання

Парну та групову роботу рекомендується використовувати на уроках, спрямованих на засвоєння та відпрацювання знань, умінь і навичок. Це можна робити одразу після викладу вчителем нового матеріалу, на спеціальних уроках, присвячених застосуванню знань, умінь і навичок, або в рамках повторних уроків узагальнення.

До цієї групи належать такі інтерактивні методи, як робота в парах, «ротаційні»(взаємозамінні)трійки, «два - чотири - всі разом», «карусель», робота в малих групах, «акваріум», «кути», «коло ідей» та інші. [27-28]

Розглянемо детальніше роботу в малих групах. Цю технологію доцільно використовувати для вирішення складних проблем, які потребують колективних знань. Для того, щоб організувати роботу, необхідно дотримуватися певної послідовності в організації та діях:

1. Переконайтеся, що учні мають необхідні знання та навички для виконання завдання.
2. Розділіть учнів на групи, бажано по п'ять учнів.
3. Попросіть групи сісти разом. Переконайтеся, що вони сидять колі та всі в групі бачать один одного.
4. Поясніть дітям, які ролі вони виконуватимуть, і заздалегідь визначте їх (голова, секретар, посередник, спікер і т.д).
5. Зверніть увагу набудь-які проблеми у функціонуванні групи.
6. Дайте кожній групі конкретні завдання та інструкції.
7. Слідкуйте за часом. Його має бути достатньо. Приготуйте іншу роботу для тих хто закінчить раніше.
8. Будьте готові до шуму.

9. Допомагайте групі, якщо це необхідно. Не нав'язуйте власних ідей чи рішень.

10. Попросіть групи представити свої результати. Обговоріть з групами і прийдіть до спільного висновку (можливо, записавши рішення).

11. Запитайте учнів, чи була вправа корисною і чого вони навчилися.

12. Надайте зворотній зв'язок щодо діяльності груп. [3, 35, 49]

Методи групового дослідження

Групи досліджують певну тему і готують звіт або презентацію. Вся група отримує оцінку за свою доповідь.

Прийом "Акваріум"

Для розвитку навичок ведення дискусії використовують метод «Акваріум». Метод «Акваріум» передбачає поділ учнів на дві або три групи, які виконують певне завдання. Гра відбувається так. Одна група сідає в центрі класу і утворює внутрішнє коло. Члени цієї групи починають обговорювати запропоновану проблему, а всі інші спостерігають за дискусією. Ця вправа триває 3-5 хвилин. Потім група сідає на місця, і вчитель просить весь клас відповісти на наступне запитання: Чи згодні ви з думкою групи? Який доказ є найбільш переконливим?

Після цього в акваріум заходить інша група і обговорює наступні проблеми або ситуації. Всі групи по черзі заходять в «Акваріум» та потім обговорюють свої висновки з класом.

До прикладу у 10 класі є тема «Глобальні проблеми людства». Для обговорення пропонуються такі ситуації:

1. Проблеми війни і миру в сучасному світі: причини і шляхи вирішення військових конфліктів.

2. Проблема народонаселення: «вибух» чи «криза», що загрожує людству?

3. Продовольча проблема у світі.

4. Екологічні проблеми: можемо ми їх вирішити чи ні?

Запитання до класу

- Чи доведена думка?
- Чи згодні ви з думкою групи?
- Які аргументи були найбільш переконливими? [49-52]

«Карусель»

Цей метод ефективний для навчання, оскільки всі учасники залучені одночасно. Цей метод використовується для:

- a) Для обговорення питань з різних точок зору;
- b) Для збору інформації з певної теми;
- c) Для покращення перевірки обсягу знань (термінології, фактів).

Структура роботи

Розставте стільці для учнів у два кола: зовнішнє та внутрішнє. Учні внутрішнього кола сидять спиною до центру, учні зовнішнього кола – обличчям до внутрішнього кола. Внутрішнє коло - нерухоме, а зовнішнє - рухається. За сигналом ведучого всі учасники пересуваються праворуч на один стілець. Мета – пройти все коло, виконуючи певні завдання.

Приклад

Тема: «Населення» у 9 класі.

Учні готують картки з термінами та поняттями з теми, яку вони вивчають. Рухаючись по каруселі, партнери ставлять один одному запитання і якщо вони відповідають правильно, учні отримують свої картки. В кінці уроку картки підраховуються і визначається переможець.

Термінологія: демографія, зростання населення, міграція населення, місто, діаспора, урбанізація, сільська місцевість, густота населення, трудові ресурси.

Учні рухаються по зовнішньому колу і перевіряють свої знання термінів.

«Коло ідей»

Ця техніка спрямована на вирішення суперечливої проблеми, створення списку ідей та залучення всіх учнів до обговорення проблеми. Цей метод використовують, коли всі групи мають виконати одне й те саме завдання. Завдання складається з низки запитань, які презентуються кожною групою по черзі (по колу). Приклад використання цієї техніки

Уривок з уроку географії у 8 класі

Тема: «Погода та небезпечні погодні явища. Прогноз погоди».

Інтерактивна частина цього уроку проводиться з використанням техніки «Коло ідей».

1. Об'єднайте дітей у групи.
2. Дайте завдання кожній групі.

Підготуйте матеріали про деякі природні явища:

I група - гроза, злива.

II група - хуртовина, снігова лавина.

III група - посуха, суховії, піщані бурі.

IV група - селеві потоки, паводки.

V група - град, туман.

3. Самостійна робота в групах.

Кожна група аналізує та обговорює матеріал, використовуючи різні джерела інформації. Кожен учасник групи повинен знати відповіді на такі питання:

- a) Сутність явища;
- b) Місця поширення;
- c) Наслідки.
4. Обговорення:
 - Яка різниця між грозою і сильним дощем?
 - Коли грози трапляються найчастіше?
 - Що спричиняє сходження снігових лавин?
 - Що спільного між цими небезпеками? посуха, суховії та пилові бурі.
 - Що таке селеві потоки? Де поширюються селеві потоки?

- Як утворюється град?
- 5. Спільна робота над конкретними питаннями:
 - Чи можуть люди впливати на виникнення цих небезпек?

Обґрунтуйте свою відповідь.

6. Висновок. [42, 49, 54]

Інтерактивні технології колективно-групового навчання

До цієї групи належать інтерактивні методи, що передбачають одночасну спільну роботу всього класу.

Загальне обговорення проблем по колу. Це добре відомий метод, який часто використовується в поєднанні з іншими методами. Його мета-прояснити певні положення, привернути увагу учнів до складних або проблемних питань матеріалу, мотивувати пізнавальну діяльність та актуалізувати базові знання. Викладачі повинні заохочувати всіх до участі та обговорення.

До даної групи входять такі методи: «Обговорення проблеми в загальному колі», «Мікрофон», «Незакінчені речення», «Мозковий штурм», «Ажурна пилка», «Аналіз ситуації», «Дерево рішень», «Броунівський рух» та інші. Розглянемо деякі з них.

«Ажурна пилка»

Це заняття дозволяє дітям за короткий час навчитися багато чому і допомагати один одному. Особливості структури уроку з використанням техніки «Ажурна пилка»

1. Підбір окремих інформаційних матеріалів для кожного учня (вирізки з газет, довідники, посібники);
2. Об'єднання учнів у групи;
3. Опрацювання матеріалу в групах;
4. Об'єднання групи і переміщення учнів з групи в групу;
5. Створення експертної групи, яка слухає і аналізує відповіді;
6. Повернення до «домашньої» групи;
7. Огляд інформації. Підсумкове узагальнення.

Приклад

Урок у 8 класі на тему: «Природні зони України».

Кожна група отримує великий обсяг матеріалу за темою «Природні зони України» та обирає експертну групу (3-4 учасники).

«Домашня» робоча група опрацьовує матеріал відповідно до завдань:

1. «Мішані ліси України»
2. «Лісостеп»
3. «Український степ».

До складу кожної групи входять: кліматолог, ґрунтознавець, ландшафтознавець, гідролог, еколог, геолог та геоморфолог. Під час курсу групи перегруповуються відповідно до своєї спеціалізації та обмінюються інформацією проте, чого вони навчилися. Наприклад, всі ґрунтознавці зустрічаються в одній групі, щоб поділитися своїми знаннями про ґрунти в усіх природних регіонах. Після такого обміну відновлюється «домашня» група, яка ділиться новими знаннями зі своїми колегами. Експерти оцінюють роботу групи та роблять висновки. [42-49]

«Броунівський рух»

Такий підхід дозволяє кожному учневі виступати в ролі вчителя, передаючи свої знання однокласникам. Використання «броунівського руху» дозволяє учневі повторювати «свою частину матеріалу», одночасно знайомлячись з іншими частинами і систематизуючи весь предмет. [48]

Структура методу

- Кожен студент отримує свій блок з теми (абзац, речення, написане на окремому аркуші паперу).
- Учні читають інформацію протягом декількох хвилин. Важливо, щоб вони розуміли те, що читають.
- Попросіть їх ходити по класу і ділитися інформацією з іншими однокласниками.

- За один раз може говорити лише одна людина. Завдання полягає в тому, щоб ділитися фактами та отримувати інформацію від інших учнів. Кожен учень повинен поспілкуватися з якомога більшою кількістю інших учнів за відведений час, щоб отримати якомога більше інформації з теми.

- Після того, як учні виконають цю вправу, їх можна попросити презентувати та пояснити, що вони дізналися. Проаналізуйте та узагальніть те, що вони дізналися. Відповіді можна записати на дошці. [1, 11, 21, 48]

Приклад

Урок ««Далекохідні тигри» - країни нової індустріалізації» в 10 класі

Кожен учень отримує коротку інформацію про одну з нових індустріальних країн: Тайвань, Сінгапур, Південна Корея, Малайзія, Таїланд.

Учні читають інформацію самостійно і повідомляють її решті класу.

Після того, як учні обмінялися інформацією один з одним, вони знову грають у гру:

1. Кожен учень розповідає про характерні риси індустріальної країни, що розвивається;
2. Покажуть країну на карті світу;
3. Напишуть на дошці основні характеристики нових індустріальних країн, що розвиваються, характерні для країн Азії;
4. Назвуть основні індустріальні центри кожної країни та галузі промисловості в цих центрах;
5. Учні роблять загальні висновки з уроку про важливість досвіду НІК.

«Мікрофон»

Надає можливість швидко повідомити щось по черзі, наприклад, відповіді на запитання або висловити свою думку чи позицію.

Організація роботи

Повідомте класові проблему або тему і поставте запитання.

Надайте уявний мікрофон

Дайте учням можливість висловитися по черзі і передавайте мікрофон по колу.

Вчитель оцінює відповіді на запитання. Педагог не коментує і не оцінює висловлені думки. Коли хтось говорить, інші учні мовчать.

Приклад

Урок 8 клас : «Охорона природи в Україні»

Запропонувати шляхи озеленення місті міських територій та відновлення заповідників, парків і скверів. [14]

Інтерактивні методи ситуаційного моделювання

Одним із способів активізації пізнавальної діяльності учнів, розширення та поглиблення їхніх знань є використання рольових ігор у навчальному процесі.

Гра – найпривабливіший і найприродніший вид діяльності для дітей. Цінність ігор полягає в тому, що в ігровій формі тісно пов'язані освітня, розвиваюча та виховна функції. Учні очікують чогось цікавого і ,можливо, незвичайного. Ігри можна використовувати на будь-якому етапі навчання. Їх можна використовувати при вивченні нового матеріалу, розвитку конкретних навичок, узагальненні, повторенні або перевірці знань. Під час ігор діти, як відомо, фантазують, проявляють спостережливість, вчаться швидко і логічно мислити. Групові ігри майже завжди мають елемент змагання (хто швидше знайде правильну відповідь, хто більше знає) і вимагають уваги, сили волі та наполегливості від учнів, які беруть участь в уроці. Систематичне використання ігрових елементів створює позитивні емоції в класі. Ці емоції потім впливають на краще засвоєння матеріалу і загальний розвиток особистості. Граючи в ігри, учні продовжують вчитися. Навчальний матеріалу гри засвоюється всіма органами сприйняття інформації і 100% учнів стають активними на уроці.

Впровадження ігор збільшує можливість акцентувати увагу на тих фактах і явищах, які можуть запам'ятатися якнайбільш пізнавально важливі і цікаві з усього фактичного матеріалу, що подається дітям у навчальній програмі. Як правило, це ребуси, головоломки та вікторини.

Ігри розвивають в учнів концентрацію, самостійність мислення, увагу та прагнення до знань. Занурюючись у гру, учні не усвідомлюють, що вчаться справлятися з незнайомими ситуаціями, освіжають свої знання та розвивають уяву. [19, 28, 34-36]

Гра «Семінар-кросворд»

Це оперативний метод контролю знань. Спершу дають учням завдання скласти кросворд за певний час, паралельно пропонують додаткову літературу з теми. Перевіряють роботи, а потім міняю роботи учнів і пропоную розгадати кросворд однокласника. Таким чином учні закріплюють теоретичні знання, розвивають творчі здібності та формують функціональні компетентності.

Гра «Чи знаєш ти карту?»

Участь беруть 2 команди. Запрошуються два учні (по одному з кожної команди). Один з них стоїть близько до карти, інший - подалі від карти так, щоб не бачити назв об'єктів, зображених на карті. Один учень показує на карту і вказує на географічний об'єкт (острів, півострів, озеро, море тощо). Інший учень називає назву географічного об'єкта. Через деякий час учні міняються місцями. Друга пара учнів змінює першу пару учнів і т. д.

Рольова гра

Метою рольової гри є набуття досвіду через гру та навчання через досвід та емоції. Під час рольової гри учні вчаться аналітичним навичкам, навичкам мислення, самостійності та відповідальності. Адже виконання будь-якої ролі вимагає певних зусиль і творчого підходу. У таких іграх учням може знадобитися заздалегідь підготуватися - це допомагає поглибити їхні знання.

Приклад

Тема: «Фізико-географічна країна Українських Карпат» 8 клас

1) Підготовка до гри: постановка завдання та розподіл ролей між учнями.

- Сьогодні ми з вами вирушаємо в захоплюючу подорож до унікального місця - Карпатських гір України! Як і в будь-якій експедиції, нам потрібні фахівці: картографи, кліматологи, гідрологи, ґрунтознавці, зоологи та ботаніки. Нам також потрібен керівник експедиції та секретар, який буде записувати все, що ми дізнаємося під час експедиції. Зараз ми розподілимо ролі і почнемо подорож. Кожна група експертів збиратиме матеріал за своєю темою і готуватиме короткий звіт, який секретар розмістить на веселковому столі.

А тепер - уперед!

2) Пошукова експедиція – здійснюється учнями самостійно з використанням наявних матеріалів (карт, підручників, малюнків, додаткової літератури). Під час експедиції керівник експедиції та секретар повинні підготувати запитання для кожної групи.

3) Проведення гри. Спочатку бере слово керівник експедиції і пояснює, наскільки важливо дослідити цей особливий куточок природи. Потім керівник експедиції надає слово експертам, які розповідають, що вони «знайшли» і які висновки можна зробити з їхніх знахідок. Представник говорить від першої особи (грає роль), а секретар записує основні моменти на схемі. Після кожної презентації група відповідає на запитання аудиторії та лідера.

4) Останній розділ. Обговорення. Узагальнення результатів. Учитель або керівник експедиції просить одного з учасників описати Карпатські гори, використовуючи схему. Визначає, хто з учнів зробив це найкраще. [34-36]

Технології вирішення дискусійних питань

Дискусія є важливим інструментом пізнавальної активності школярів у процесі навчання. За визначенням науковців, дискусія - це широкомасштабне обговорення спірних питань. Дискусії значною мірою сприяють розвитку критичного мислення, дозволяють учням висловлювати свою позицію, розвивають вміння відстоювати свою думку та поглиблюють знання з питань, що обговорюються, - всього цього достатньо для того, щоб відповідати викликам сучасної школи. Деякі експерти розглядають дискусію і як метод навчання

(спосіб роботи зі змістом матеріалу) і як форму організації навчання. Деякі науковці також розглядають дискусію як різновид ігрового навчання, в якому всі учасники спільної діяльності можуть співпрацювати, активно висловлюючи свої погляди на питання, що обговорюються.

У літературі також існують розбіжності щодо функцій дискусії в освіті. Дискусія функціонує як спосіб набуття та закріплення знань, розвитку навичок та компетенцій, активізації розумової діяльності, творчих здібностей та особистісних якостей учнів, а також як засіб заохочення та мотивації навчання.

Сучасна педагогіка визнає освітню та розвивальну цінність дискусії. Дискусії вчать глибокому розумінню питань, незалежній позиції, критичному мисленню, вмінню враховувати думки інших, визнавати вдалі аргументи, краще розуміти інших, висловлювати власні переконання та формувати світогляд.

Запорукою успішної дискусії є чітка структура. Упродовж усієї роботи вчителі мають пам'ятати про три основні моменти:

- Цілі: завдання, які не повинні бути пропущені під час дискусії.
- Час, якого необхідно дотримуватися, щоб досягти поставлених цілей;
- Висновки, які слід підсумувати, щоб не втратити сенс дискусії. [3-37]

Технології роботи з темами дискусії включають - «ПРЕС», «займи позицію», «зміни позицію», «неперервна шкала думок», «ток-шоу», «дебати», «я так думаю».

Метод «ПРЕС»

Цей метод дозволяє учням вибрати аргумент або висловити свою думку в класі щодо суперечливого питання.

Структура методу

1. Ознайомити учнів з алгоритмом методу «ПРЕС».
2. Пояснити механізм кроків, навести приклади та відповісти на можливі запитання.
3. Перевірити, чи зрозуміли учні механізм роботи методу.

4. Коли алгоритм методу буде зрозумілий усім учням, запропонуйте їм спробувати його самостійно. Використовуйте метод «ПРЕС» на уроках, де необхідна висловлення та аргументація власної думки.

Алгоритм виконання методу

1. **Позиція:** почніть зі слів «Я вважаю, що...» і скажіть власну точку зору.

2. **Причина:** почніть зі слів «Тому що...» аргументуйте свою думку.

3. **Приклад:** скажіть «Наприклад...» і наведіть факти, які підтверджують вашу позицію.

4. **Висновок:** «Отже, я думаю...» і підсумуйте власну думку.

Цей прийом можна використовувати на уроках географії під час аналізу тем та суперечливих питань.

Приклад

Фрагмент уроку 9 класу

Тема: «Автомобільний, повітряний та трубопровідний транспорт України»

1. Поставте учням проблемне запитання:

- Який вид транспорту ви бобрали? Щоб відповісти на це питання, ви повинні вивчити всі переваги та недоліки кожного виду транспорту. Почнемо з автомобільного транспорту.

2. Після ознайомлення з матеріалом учні записують переваги та недоліки даного транспорту.

Переваги:

- Може доставляти товари безпосередньо до споживачів.
- Хороший рельєф для перевезення сільськогосподарської продукції.

Недоліки:

- Вищі транспортні витрати порівняно із залізничним транспортом.
- Залежність від природних умов.

3. Вчитель пропонує учням використати метод «ПРЕС» і аргументувати одну з думок, використовуючи алгоритм виконання методу.

4. Розглядаються інші види транспорту. Наприкінці вправи запропонуйте учням зробити вибір.

5. Підбиття підсумків. Учні вирішують, хто був найбільш переконливим. [43]

Метод «Займи позицію»

Цей метод дає можливість учням оцінювати протилежні позиції, знати альтернативні погляди, прогнозувати наслідки (для природи, соціуму, виробництва тощо), вчить відстоювати власні погляди та прислухатися до думок інших.

Структура:

- 1) Вчитель представляє тему і пропонує учням висловити свої погляди;
- 2) Учні розташовуються в групі відповідно до своєї позиції (біля плакатів з написами «так», «ні» або «не знаю»);
- 3) Школярі готуються до обґрунтування своєї позиції(чому вони обрали саме цю позицію);
- 4) Презентують свою позицію перед класом за допомогою методу «ПРЕС»;
- 5) Вислуховують думки інших;
- 6) Якщо хтось змінює свою позицію, переходить до іншої групи і пояснює, чому.

Приклад

Тема: «Євразія. Води суходолу. Річки» 7 клас

1) Під час вивчення цієї теми вчитель пропонує учням обговорити наступне питання:

"Чи повинні річки Сибіру повернути на південь?"

Варіант 1

Сибірські річки повинні повернути на південь.

Варіант 2

Сибірські річки не доцільно повертати на південь.

- 2) Ознайомившись з думками, учні обирають власну позицію та об'єднуються в групи.
- 3) Проведення групової дискусії де потрібно вибрати найсильніший аргумент, який переконає інших учнів.
- 4) Використовуючи метод «ПРЕС», кожна група по черзі представляє свої аргументи та уважно вислуховує думки інших.
- 5) Після обговорення учні переходять до групи, яка поділяє їхні погляди. Вони по черзі називають причини переходу та перераховують найбільш переконливі аргументи іншої сторони.
- 6) Висновок. [43]

2.3. Специфіка викладання географії в умовах кризи та конфлікту

З початком війни Міністерство освіти і науки України визначило своїм пріоритетом безпеку всіх учасників освітнього процесу. Центральні установи та місцеві органи управління освітою докладають максимум зусиль для забезпечення безперервності освіти в Україні та доступу до інформації для всіх учасників освітнього процесу.

Кризова та конфліктна ситуація в Україні ставить виклики перед системою освіти, і географічна освіта в загальноосвітніх навчальних закладах потребує адаптації. Оптимізувати цей процес можна шляхом перегляду навчальних програм з урахуванням сучасних геополітичних подій та конфліктів. Використання інтерактивних методів, таких як обговорення карт, моделювання конфліктів та віртуальних інструментів, може покращити навчання та підвищити мотивацію учнів. [20-22]

При внесенні змін до програми важливо враховувати специфічні географічні аспекти конфлікту, що відбувається в Україні. Це стосується вивчення місцевої історії, екологічного стану, демографічних змін та впливу конфлікту на соціокультурні показники. Важливо враховувати етичні міркування, надавати об'єктивну інформацію та заохочувати учнів до критичного мислення.

Слід також звертати увагу на емоційний стан учнів та стресові ситуації, які вони можуть переживати. Розробка програм підтримки, включаючи психологічну допомогу та створення безпечного навчального середовища, може допомогти зменшити негативний вплив конфлікту на навчання та благополуччя учнів.

Додаткові ресурси, такі як запрошення гостей з геополітичної сфери, віртуальні екскурсії та інтерактивні відео, також можуть надати учням можливість поглибити свої знання та отримати поглиблену інформацію про конфлікт. У контексті кризи та конфлікту в Україні очевидно, що додаткова підготовка вчителів та їхня готовність працювати в нестабільному середовищі є ключовими елементами для успішної адаптації викладання географії в середній освіті. [22]

У перші тижні війни Міністерство освіти і науки України створило онлайн-розклад, що охоплює всю територію України, для учнів 1-11 класів. Крім того, учні та вчителі отримали можливість користуватися ресурсами національних освітніх платформ «Всеукраїнська школа онлайн», «На Урок», «Моя школа», «Всеосвіта». Вільний доступ до освітніх умов в умовах воєнного стану забезпечувався також за допомогою дистанційного навчання. Команда МОН підготувала перелік шкіл та організацій, які могли б надати допомогу дітям та сім'ям, який був опублікований на сайті Міністерства. [31-33]

Поряд з навчанням, важливо також впроваджувати компонент громадянської освіти, спрямований на розвиток в учнів відповідальності, толерантності та навичок аналізу інформації. Спільні проекти з іншими школами та міжнародними партнерами можуть розширити світогляд учнів та сприяти обміну ідеями.

Важливо розробити оцінювання, яке враховує розвиток аналітичних і критичних навичок, а також знань. Заохочення творчого мислення та персоналізація підходів до навчання можуть допомогти розкрити їхній потенціал.

Особливу увагу слід приділити підтримці вчителів у професійній адаптації в умовах кризи. Це може включати тренінги, семінари та обмін досвідом, які допоможуть їм краще реагувати на виклики та надавати якісну освіту в нестабільних ситуаціях.

Загальний підхід має ґрунтуватися на принципах інклюзії та рівності, створюючи навчальне середовище, в якому всі учні відчують себе важливими та захищеними. Такий підхід не лише гарантує надійну освіту, але й допомагає формувати майбутніх громадян України, які відповідально ставляться до своєї країни і можуть зробити свій внесок у розбудову миру та стабільності. [8, 20, 33]

2.4. Ефективність інтерактивного навчання на уроках географії

Урок був та залишається одним з найвідповідальнішим і найдієвішим етапом навчального процесу, де за короткий проміжок часу вивчається певна тема заняття, під час 45 хвилин вчитель має якнайкраще пояснити новий матеріал та перевірити його засвоєння у класі. Викладання усіх предметів у школі, а зокрема і географії вже сьогодні вимагає нових технологій, оскільки застосування традиційних методів навчання все більше стає мало ефективним. Якість шкільної освіти залежить не від одного уроку, а від всіх загалом. Тому основні зусилля кожного вчителя мають бути спрямовані на пошук нових та нестандартних методів та прийомів, які б він міг злегкістю застосувати на своєму уроці. Проте, кожен вчитель повинен пам'ятати, що всі учні різні тому він повинен урахувати індивідуальні можливості кожного учня. [34]

Однією з умов ефективності вивчення на уроках географії є чітка побудова процесу навчання з урахуванням всіх новітніх технологій, це дозволить сформувати освічену та творчу особистість. Для цього потрібні комфортні умови для навчання де кожен учень відчуватиме свою значущість, успішність та спроможність у виконанні певних завдань.

Світові науковці визначили, що для отримання знань, вмінь та навичок, розвитку особистих якостей та набуття певних компетентностей для учня є

найефективнішим за умови, якщо в процесі навчання використовувати інтерактивні форми та методи.

За допомогою інтерактивних технологій учні:

1. вчаться самостійно аналізувати отриману інформацію та за допомогою творчих підходів краще засвоювати вивчене.
2. Навчаються формувати та висловлювати власну думку, аналізувати та критикувати певні ситуації у навчанні.
3. Вчаться толерантно ставитися до інших людей, слухати їх думку та поважати її.
4. Вчаться моделювати річні життєві ситуації, при цьому аналізуючи їх та отримують хороший життєвий досвід.
5. Вчаться будувати хороші взаємини у класі, уникати конфліктів та розв'язувати їх, розвивати діалог та знаходити компроміси.
6. Навчаються виконувати самостійні та творчі завдання. [45-47]

Багато науковців стверджують, що інтерактивне навчання збільшує рівень засвоєння матеріалі, також впливає на свідомість учня, його почуття та волю. За результатами дослідження науковці склали схему «Піраміда навчання»(Рис.2.1.).

Рис.2.1. «Піраміда навчання»

Проаналізувавши дану схему можна побачити, що найменших результатів за умов пасивного навчання можна досягти на лекціях, читанні, зоровому та

слуховому сприйнятті, демонстрації, відповідно. А найкращі результати можна побачити за умов використання інтерактивних методів: дискусій, практичних занять, та навчанню інших. Проте потрібно зазначити, що це середньостатистичні дані і у різних ситуаціях вони можуть відрізнятись, проте на мою думку кожен педагог може простежити приблизно таку ж ситуацію.

3. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ГЕОГРАФІЧНОМУ НАВЧАННІ: ВИМОГИ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ НОВАЦІЇ

3.1. Аналіз сучасних вимог до викладання географії в закладах середньої освіти в Україні

У 2022/2023 роках учні 6-9 класів вивчають географію за новітньою програмою, яка почала діяти у закладах середньої освіти у 2022 році, проте для учнів 8-9 класів МОН рекомендує програму з поглибленим вивченням географії. У 10-11 класах навчальних закладів географію вивчають за програмою двох рівнів стандарту та профільного, у 2022 році була визначена нова програма для рівня стандарту, а за профільним рівнем школярі вчаться за програмою яку затвердили у 2017 році.

Основні зміни у програмах 8, 10 та 11 класів закладів загальної середньої освіти тісно пов'язані з нинішньою ситуацією в світі, зокрема з зміною суспільно-економічної та геополітичної ситуації в Україні та у світі в цілому.

У школах України почали вивчати питання біженців та внутрішньо переміщених осіб це зазначено тепер у темах 8 та 11 класів про демографічно процесі населення світу та України. Також у навчальній програмі 10 класу були вилучені теми про вивчення географії Білорусі та кілька тем з географії російської федерації з огляду на військову агресію проти України. Проте у навчальній програмі почали вивчати нові країни Азії, зокрема Північну Корею, з огляду на те що вона може стати прикладом для України з економічної точки зору. У той же час були внесені певні зміни до змісту тем. [3-4, 21]

У зв'язку з Законом України «Про освіту» вчитель може самостійно вибирати форми, методи та засоби навчання, також він має можливість визначити кількість годин на вивчення певного матеріалу програми. У 10 -11 класах педагог має право визначити за яким рівнем клас буде вчитися за рівнем стандарту чи за профільним рівнем. Вчитель може самостійно змінювати розподіл годин між темами та використовувати резервний час для кращого та глибшого засвоєння

матеріалу уроку. Також, вчитель може самостійно визначити коли і як йому проводити уроки систематизації знань, повторення вивченого матеріалу. Вчитель може проводити екскурсії або ж дискусії на уроках якщо тема заняття це дозволяє і це поглибить сприйняття вивченого матеріалу.

Географія у закладах загальної середньої освіти – це предмет, що формує в учнів повне, комплексне, системне уявлення про Землю як планету людей. Основною метою географічної освіти є формування знань, умінь, навичок та можливостей які можна застосовувати у реальному житті у різних ситуаціях. Вивчення географії у школах дозволяє поглибити знання, розширити світогляд та розвинути відповідальність за навколишній світ. У школах діти повинні навчитися свідомо реагувати на все що навколо відбувається, також розвинути географічне мислення яке є частинкою свідомості людей. [20-21]

Завдання, які потрібно реалізувати на уроках географії:

1. Сформувати в учнів дослідницькі навички та вивчення способів пізнання навколишнього середовища та життя суспільства. Для кращого засвоєння матеріалу розроблення практичних робіт, досліджень, спостережень, проєктів, моделювань ситуацій, також встановлення зв'язків між суспільством та природою, людиною та станом довкілля, критична оцінка почутого чи побаченого, класифікація та систематизація вивченого.

2. Вивчення та засвоєння різних носіїв та джерел географічної інформації: карт, статистичних даних, науково-популярних текстів, геоінформаційних ресурсів для пошуку, демонстрації різних географічних даних.

3. Учні повинні розуміти та пояснювати основні географічні поняття та закономірності, розуміти розвиток природних та суспільних процесів, взаємозв'язки між природними компонентами, суспільством на різних територіях світу та України, також збагнути наслідки природокористування та їх вплив на навколишнє середовище.

4. Учні повинні розвинути толерантне ставлення до природи та суспільства, а вчителі повинні виховувати патріотичне ставлення та громадську позицію до рідного краю та України в цілому.

5. Формування в учнів екологічної свідомості, становлення екологічної грамотності та культури.
6. Виховування національної свідомості, гарного ставлення до інших народів та повага до культури та звичаїв цих народів.
7. Формування в учнів здатності використовувати отримані знання та уміння у повсякденному житті, розвиток свідомого ставлення до навколишнього середовища, оцінювання впливу людини на природу, розвиток адаптаційних навиків.
8. Розвиток пізнавальних, інтелектуальних та творчих здібностей учні, розв'язання проблемних завдань, самостійне вивчення нових цікавих географічних фактів. [2, 11, 42]

У період навчання географії у школі вчителі особливу увагу приділяють вивченню природничих компетентностей: формування світогляду, застосування наукових знань у поясненні різних природних процесів чи явищ, здобуття досвіду досліджень та самостійне формування висновків з отриманої інформації, розуміння яких непоправних наслідків для природи приносить діяльність людини.

Оскільки, у нашій країні триває війни росії проти України тому вчитель має також донести правильно цю інформацію, ні в якому разі не нав'язувати своєї думки. Усі ми розуміємо, що за період воєнних дій у нашій країні з'явилося багато біженців, зокрема і дітей, тому вчитель повинен розуміти їх психологічний стан не давити на цих дітей. Педагог повинен акцентувати увагу на темах становлення української нації, розвитку міжнародних торговельних та культурних відносин між країнами, теми біженців та внутрішньо переміщених осіб. Також, вчитель повинен навчити учнів критично аналізувати, зокрема, перевіряти поширену інформацію та фейкові новини. [35]

Під час уроку для більшого засвоєння вивченого матеріалу або ж для узагальнення та засвоєння певних тем учитель повинен використовувати різні структурні схеми, опорний конспект, картографічні матеріали, таблиці, відеофільми, зображення тощо.

Для кращого вивчення географії особливу увагу приділяють саме практичним навичкам, які учні здобувають під час виконання практичних робіт.

Практична робота - це вид навчальної діяльності, під час якого учні спираються на раніше вивчений теоретичний матеріал та алгоритм дій який повинен бути вказаний виконують певне завдання, який завершується певним результатом який учні визначили.

Практичні роботи можуть бути: навчальними, пізнавальними або ж тренувальними. Результат виконаної практичної роботи має мати певне значення для навчальної діяльності учнів. Також, за новою програмою учитель має право вибрати кількість та характер практичних робіт, щоб досягнути запланованих результатів. Також, вчитель має право вибірково оцінювати практичні роботи та у журнал може записувати лише деякі з них на власний розсуд.

Під час навчального процесу учні повинні виконувати різні задачі географічної тематики, аналітичні завдання та дослідження, розвивати свої уміння роботи з картою та іншими джерелами, розробляти порівняльний аналіз, зазвичай такі методи застосовуються під час виконання практичних робіт і це є вагомим засобом перевірки на оцінювання результатів навчання учнів класу.

Обов'язково вчитель повинен за семестр оцінити дві практичні роботи, а у старших класах профільно рівня це мінімум п'ять робіт.

Також, під час навчально семестру учні виконують 1-2 географічні дослідження, це може виконуватися індивідуально або ж у групах за згодою вчителя. Оцінювання такої роботи проводиться під час презентації чи захисту дослідження.

Письмові роботи з географії є також досить важливими їх виконують під час семестру по завершенню певних розділів чи тем і вони можуть бути різного формату.

Проводиться одна підсумкова контрольна робота, зазвичай - це тести з картографічними завданнями. [51-53]

3.2. Нові підходи до навчальної програми з географії у закладах загальної середньої освіти в країнах Європи

Навчальна програма з географії в Англії

У середніх школах Англії географія викладається в три етапи:

Перший етап триває від 12 до 14 років, більшість учнів вивчає географію як предмет національної навчальної програми. Проте, у віці 15-16 років, географія є факультативним предметом. Однак наприкінці цього етапу проводиться випускний іспит усієї середньої освіти (добре відомий іспит GCSE), який включає в себе географічний зміст навчальної програми за всі роки навчання. Варто зазначити, що географія є одним із найпопулярніших предметів на останньому шкільному етапі у Англії.

На ключових етапах навчання, а саме у 7-11 класах найбільше акцентують увагу школярів на: місці, просторі, масштабі, взаємозалежності, фізичних та людських процесах, взаємодії навколишнього середовища та сталому розвитку, а також культурному розумінню.

Британська навчальна програма з географії в середній освіті включає низку базових процедурних матеріалів, таких як географічні дослідження в школі, збір географічної інформації та просторових даних, польові роботи, використання геоінформації, опанування картографії, набуття специфічної лексики, розуміння простору. процеси за допомогою вивчення кейсів та методології проблемного навчання тощо. Усе це завершується змістом ставлення до розуміння та оцінки змін навколишнього середовища та змін, спричинених сталим розвитком

Ця навчальна програма є набагато більш відкритою та синтетичною, ніж в інших країнах, вона набагато практичніша та багатша щодо ресурсів, які використовуються для оволодіння певними навичками та методами вивчення географії. Це дозволяє ширше використовувати активні та індуктивні методології, тобто навчання на основі запитів. А отже, значно менше використання майстер-класів та вивчення географічних фактів на пам'ять. Таким

чином, ця навчальна програма робить можливим застосування конструктивізму до вивчення географії та підвищення мотивації учнів.

Це підтверджується використовуваними критеріями оцінювання та специфікаціями для оцінювання зовнішнього тесту GCSE від основних екзаменаційних комісій: приблизно п'ятдесят відсотків балів відповідає змісту, пов'язаному з географічними навичками: таким як графічні, картографічні та статистичні підходи, а також до пам'ятного розуміння та дослідження змісту географії, що сприяє набуттю компетенцій просторового мислення та просторового громадянства, як це з'являється в проекті нової Національної навчальної програми для першого навчання в школах з вересня 2014 року. Ці пропозиції включають дві навчальні цілі, пов'язані з використанням геоінформації: по-перше, учнів слід навчити «використовувати геоінформаційні системи (ГІС) для перегляду, аналізу та інтерпретації місць і даних», а по-друге, «використовувати польову роботу для збору, аналізувати та робити висновки на основі географічних даних, використовуючи численні джерела дедалі складнішої інформації». На ключовому етапі для учнів віком 16-18 років, цей підхід посилено, оскільки навчальна програма не організована за концептуальним змістом, але в блоках розуміння, інтерпретації та застосування географічних знань. Наприклад, у специфікації A Level (від AQA, найбільшої екзаменаційної комісії) предмет географії поділено на чотири великі тематичні блоки: фізична та людська географія, географічні навички, географічні теми про сучасний світ і польові роботи і географічна оцінка та дослідження. [44, 50]

Навчальна програма з географії в Німеччині

У 2007 році Німецьке географічне товариство опублікувало звіт про освітні стандарти географії для середньої освіти. Цей звіт було представлено на Kultusministerkonferenz (що складається з міністрів освіти відповідних федеральних земель (Länder), з «позитивною відповіддю» від кожного з них. Після вступу, який обговорює внесок географії в «обов'язкову освіту», гл. Перші

три компетенції (К, SO, M) відповідають просторовому мисленню, тоді як інші (С, Е, А) пов'язані з аспектами просторового громадянства.

Ці компетенції були точно переведені в навчальну програму для кожного з регіонів Німеччини, оскільки, компетенції визначені всіма федеральними землями, програма навчання може відрізнятися від однієї землі до іншої. До прикладу, у навчальній програмі міста Берлін з географії в обов'язковій середній освіті (7-8-9-10 клас) п'ять конкретних компетенцій предмета, які доповнюють набуття географічних знань і навичок: просторове орієнтування, просторовий аналіз, просторове сприйняття, просторове оцінювання та просторове усвідомлення. Доповнюючи ці компетенції, встановлено критерії оцінювання як для 7-8 класів, так і для 9-10. Загалом у зміст нахилений у бік регіональної географії: список із шести тем у 7-8 класах (Східна Європа та Північна та Центральна Азія; Мусонна Азія; Далекий Схід; Близький Схід; Африка на південь від Сахари; Магриб) і чотири у 9-10 класах (Америка; біокліматичне різноманіття на планеті; глобальна стійкість і зміна клімату; Німеччина та Європа).

Дана навчальна програма дуже деталізована і дає вчителю дуже мало можливостей для вибору чи гнучкості, але, з іншого боку, вона дуже чітка у формулюванні активних методологій. Насправді навчальний план, проаналізований вище, доповнюється переліком тематичних досліджень інших регіонів і тем (культури, яким загрожує загроза, Океанія, моря та океани, полярні регіони), а також переліком дидактичних рекомендацій для оцінювання географії для досягнення «географічних семінарів»: дотримуючись методології навчання на основі запитів, учні обирають теми, дотримуючись міжпредметного підходу та заохочуючи використання нових технологій та ГІС.

У старших класах середньої освіти навчальний план регулює перший вступний етап фізичної географії (зміни атмосфери та клімату, гідросфера та кругообіг води, літосфера та ґрунти) та один з географії людини з точки зору просторових проблем (демографічні, харчові та водопостачання, енергетика, навколишнє середовище та сталий розвиток). Після цього є чотири блоки змісту,

розподілені на чотири семестри (по два на рік), орієнтовані на підхід до описової географії великих регіонів планети, роблячи особливий акцент на включенні Німеччини у світову систему та глобальну економіка: поселення та просторове планування, Європа, країни, що розвиваються, і регіони світового господарства (США, Азіатсько-Тихоокеанський регіон). Коротше кажучи, географія забезпечує набуття шести зазначених компетенцій і розуміння складності сучасного світу та політичних, економічних і соціальних відносин, які пояснюють просторовий перехід великих регіонів Землі. У той же час ця навчальна програма також заохочує використання географічної інформації за допомогою нових технологій, таких як Інтернет, ГІС та віртуальні глобуси для просторового громадянства. [39-42]

Навчальна програма з географії у Франції

У Франції у загальному блоці географічного змісту в обов'язковій середній освіті можна виділити специфічне використання активних методологій: навчання на основі запитів, тематичні дослідження для ознайомлення учнів з географічними дослідженнями та для ілюстрації більшості теоретичних знань для місцевих і регіональних пробілів. У цьому підході аналіз і представлення геоінформації в тематичних дослідженнях вважається основним інструментом навчання, як показано передовими географічними методами.

Однак все ще існує сильний вплив регіональної парадигми та регіональної школи, нехтуючи освітнім внеском інших географічних шкіл. Так само майже повна відсутність тем з фізичної географії демонструє приплив думок Відаля де ла Блаша про єдність людей і природи. Це сприяє конструктивному та абстрактному мисленню учнів за допомогою концепції регіонального синтезу. Проте його суперечливо доповнює вивчення географії напам'ять (географічні місця, термінологія тощо), яке розроблено як продовження змісту, вивченого в середній школі.

В основному це стосується рельєфу, річок, океанів і біокліматичних територій, як глобальних, так і французьких.

У випадку вищої середньої освіти (ліцею) є дві важливі проблеми: географія та історія все ще викладаються як єдиний неподільний предмет (хоча в навчальній програмі зазначено, що зміст має розглядатися альтернативно, як у коледжі; і географія викладається за три роки (другий, перший, кінцевий) і за трьома формами загального бакалавра (соціально-економічний, літературний і науковий). Це означає, що більшість французьких студентів вивчають географію протягом семи років поспіль. Проте великі географічні теми в базовій середній освіті, такі як ландшафт, населення, сільський простір, міський простір, сталий розвиток, глобалізація, регіональне планування, французька географія тощо, розглядаються знову, але тепер із вищим ступенем труднощів і краще визначення цілей, навичок і прийомів. Таким чином, загалом, зміст 1-го року навчання географії розглядається знову на 2-му році; зміст 3-го року в 1-му році та зміст 4-го року в останньому році, приділяючи особливу увагу глобалізації. Нарешті, на цьому рівні програма навчання включає два напрямки інноваційного змісту:

- 1) науковий фокус, який включає два видатні елементи:
 - використання цифрової картографії та ГІС;
 - просторовий підхід як важливе питання для розуміння геополітичних та гео економічних ключів сучасного світу

Тому можна сказати, що просторове громадянство та просторове мислення є чітко частиною французької навчальної програми, хоча це не виражено явно. [29, 41]

Навчальна програма з географії у Фінляндії

Фінська навчальна програма в базовій школі досить схематична з точки зору цілей, змісту та критеріїв оцінювання, залишаючи достатньо місця для вибору навчальної програми школам і вчителям. Це питання підтверджено численними дослідженнями, які висвітлюють педагогічну автономію середніх шкіл разом із високими стандартами якості підготовки вчителів як один із чинників успіху цієї освітньої системи в міжнародних рейтингах. Цей підхід дозволяє вчителям бути більш залученими до конструктивістського підходу під

час адаптації змісту, навчальних матеріалів і дидактичних ресурсів, методів навчання та викладання, інструментів оцінювання, соціального та освітнього контексту школи, характеристик класу та різноманітності серед учнів.

Що стосується географії, то навчальна програма останнього ступеня базової освіти (7-9 класи) будується на чіткості та стислості. Тим не менш, він встановлює критерії оцінки для кінця етапу без двозначностей. Блоки змісту працюють за градацією масштабу: Земля, Європа та Фінляндія, включаючи аспекти, пов'язані з фізичною, людською та регіональною географією на трьох рівнях. Навчальна програма завершується четвертим блоком, пов'язаним із навколишнім середовищем та сталим розвитком.

Розділ про критерії оцінювання є трохи довшим, ніж розділ зі змістом, але вони стають постійним посиланням для вчителів у їхній навчальній та викладацькій практиці. Вони об'єднані в п'ять блоків змісту: перший стосується набуття географічних навичок (картографічних, графічних, статистичних) та обробки просторової інформації, а ще чотири відносяться до чотирьох блоків змісту (7–9 класи). Компетенції підлягають критеріям оцінювання.

Крім просторових компетенцій (сприйняття, опис, порівняння, пояснення, аналіз тощо), згадуються й інші, наприклад соціальна компетентність. У вищій середній освіті відбувається те саме явище: існують загальні цілі, зміст (тут більш розроблений) і критерії, пов'язані з блоками змісту. Вони включають:

- блакитний світ (фізична географія);
- звичайний світ (культурний світ, географія населення, поселення та урбанізація, економічна географія, містобудування та сталий розвиток);
- світ загроз (природних, екологічних, міських, демографічних, соціальних).

Також, четвертий блок дуже схожий на британську навчальну програму, оскільки передбачає, що тематичні дослідження мають виконуватися за допомогою навчального процесу, заснованого на шкільному дослідницькому проекті, як свого роду регіональний синтез, який має включати такі особливості: збір та обробка географічної інформації (літератури, графічних, картографічних

та статистичних матеріалів), володіння географічними методами роботи та представлення висновків за допомогою ГІС та геомедіа.

Отже, географія вважається достатньо важливою у Фінляндії та є предметом національної навчальної програми, який вивчають усі учні протягом усього середнього навчання. Це свідчить про визнання його важливості для освітнього та особистісного розвитку молоді в європейському суспільстві. [33, 41]

Географія Реформа навчальної програми в Іспанії

У Іспанії було прийнято новий проект реформування освітнього законодавства Іспанії та національної навчальної програми. Його впровадження дасть можливість переглянути, адаптувати та вдосконалити шкільну програму як у системі обов'язкової середньої освіти, так і в старших класах середньої освіти.

Стосовно географічних досліджень слід розглянути два типи завдань:

1) критичний аналіз різних варіантів навчальної програми з географії в іспанській середній освіті (дотримуючись діахронічного методу, який дозволить перевірити еволюцію офіційної навчальної програми), щоб змінити її та покращити його;

2) інноваційна пропозиція включити до навчальної програми чотири виклики, зазначені вище, і головним чином просторове мислення та просторове громадянство.

Загальний зміст географії в базовій середній освіті (вік 12-15 років) не зазнав значних змін, скоріше їх організація чи розподіл з першого по третій роки. Було дотримано дещо класичного плану фізичної географії/географії людини/регіональної географії.

Тим не менш, на другому та третьому курсах до суспільних наук та їхньої функції громадянської освіти додається більше міжпредметного змісту: сучасний світ, його особливості та проблеми, глобалізація, просторовий дисбаланс у розвитку, політичні конфлікти, культурне розмаїття, екологічні виклики та стійкість, соціальна нерівність, міграція тощо. З цієї причини чинна навчальна

програма є трохи інноваційнішою, а її підхід дозволяє психологічно переходити учнів від конкретного до формального.

Таким чином, учні вдосконалюють своє просторове мислення від описів/розташувань до пояснень/характеристик і, зрештою, до інтерпретації географічних явищ і процесів.

У свою чергу, навчальна програма з географії в старших класах середньої освіти вивчається лише в останній рік школи, після двох років (16 і 17 років) без вивчення географії. У результаті вони відчують ті ж проблеми, що й у примусовій освіті. Включення загального основного змісту (географічні методи роботи), а також включення блоку «Іспанія та Європа у світі» не забезпечили необхідного компоненту навчального плану. Окрім цих питань, зміст у старшій середній школі надмірно орієнтований на регіональну географію, «прив'язаний до тематичного академізму та методологічного консерватизму» (навчання напам'ять, лекції та мінімальне використання активних методологій), що сформулювало думку про сприйняття географії в школах як ближчу до описової науки, а не до пояснювальної.

Ось чому, намагаючись переглянути навчальну програму, необхідно, щоб соціальні та земельні питання, які сьогодні є найбільш актуальними, були включені до викладання та вивчення географії в школах. Включення оновленого змісту, який допомагає зрозуміти сучасні соціальні явища чи світові конфлікти, підвищить інтерес учнів до предмету.

Необхідно внести зміни до поточної навчальної програми, оскільки вона передбачає лише використання геомедіа таких фраз, як «нові інформаційні та комунікаційні технології». Як і в інших проаналізованих раніше країнах, нова іспанська навчальна програма повинна включати такі вирази, як геоінформація, ГІС, просторове громадянство та геомедіа. В даний час є численні інноваційні досвіди використання геомедіа для покращення навчання та викладання географії в Іспанії. Деякі з них були представлені на Міжнародній конференції з географічної освіти 2012 року. [25, 32, 48]

3.3. Міжнародне освітнє партнерство та допомога

ЮНІСЕФ в Україні

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) працює приблизно в 190 країнах і територіях, щоб охопити найбільш вразливих дітей і молодь, які найбільше потребують допомоги і надати їм рівні можливості для реалізації свого потенціалу, щоб вони могли рятувати життя та захищати свої права. ЮНІСЕФ – це передовий голос усього світу для дітей та молоді.

Головною метою програми ЮНІСЕФ для України на 2018-2022 роки було сприяння поступовій реалізації прав усіх дітей в Україні шляхом підтримання балансу гуманітарної діяльності, діяльності в галузі розвитку та підтримки, включаючи пріоритети, пов'язані з мирним розвитком, та скорочення розриву в доступі дітей до найбільш необхідних послуг, безпеки та освіти. У нинішніх рамках реформуються основні принципи в соціальній сфері та децентралізації.

Під час воєнного стану, ЮНІСЕФ грає критичну роль у забезпеченні захисту та підтримки дітей, які найбільше піддаються ризикам та вразливостям у таких умовах. Його функції включають:

1. Гуманітарна допомога: Надання необхідних гуманітарних послуг, таких як медична допомога, харчування, водопостачання та притулок, щоб задовольнити найбільш термінові потреби дітей та їхніх сімей.

2. Захист від насильства та експлуатації: Розробка та реалізація заходів для захисту дітей від насильства, рекрутації до збройних конфліктів та експлуатації в рамках воєнного конфлікту.

3. Освіта в умовах конфлікту: Забезпечення можливостей для продовження освіти в умовах воєнного стану, включаючи організацію навчальних заходів та постачання необхідних матеріалів.

4. Психосоціальна підтримка: Надання психологічної допомоги та психосоціальної підтримки для підтримки психічного здоров'я дітей, які пережили стрес та травми внаслідок воєнного конфлікту.

5. Співпраця з урядовими та громадськими структурами: Співпраця з урядовими органами та громадськими організаціями для координації допомоги та вирішення системних питань, пов'язаних із захистом прав дітей під час конфлікту.

6. Відновлення після конфлікту: Після завершення воєнного конфлікту ЮНІСЕФ відіграє ключову роль у відновленні освітніх та соціальних систем, сприяючи поверненню дітей до шкіл та забезпеченню психосоціальної підтримки для подолання травм.

7. Моніторинг та звітність: Ведення моніторингу ситуації дітей під час конфлікту та надання інформації стосовно їхніх потреб та проблем, щоб забезпечити ефективну відповідь та звітувати перед міжнародною громадськістю.

8. Забезпечення доступу до води та санітації: Реалізація проектів інфраструктури для забезпечення безпечного доступу до води та санітаційних умов, зменшуючи ризики захворювань та покращуючи загальний стан здоров'я дітей.

9. Сприяння розвитку громад: Підтримка проектів, спрямованих на економічне відновлення та розвиток громад, що допомагає створити стабільне та безпечне середовище для дітей.

10. Сприяння миру та безпеці: Робота над ініціативами, спрямованими на підтримку миру, дипломатії та врегулювання конфліктів, щоб забезпечити стабільність та безпеку для всіх громадян, зокрема для дітей. [11-12]

З початку повномасштабного вторгнення 272 091 дитина використовувала освітні матеріали та можливості, які надала організація, також близько 400 тисяч дітей отримали формальну та неформальну освіту.

Більше 200 тисяч дітей були зареєстровані до національно мультимедійного тесту(НМТ), метою якого є забезпечення справедливого та прозорого доступу до вищої освіти в рамках приймальної кампанії 2022 року.

З 24 лютого вирішує проблеми, з якими стикається освіта, а також держава щодня. Це також включає в себе забезпечення інфраструктури в навчальних

зкладах, посилення параметрів безпеки, забезпечення абітурієнтів і вчителів обладнанням для навчання, розвиток відомчих інформаційних систем і т.д. [1]

Програма «Демократична школа» Європейського центру Вергеланда

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну громадська організація «Програма підтримки освітніх реформ в Україні “Демократична школа”» взяла участь у заходах з підтримки освітнього процесу в Україні. Зокрема, було проведено такі заходи:

- Були проведені вебінари та інші освітні заходи/ консультації для вчителів у європейських країнах(Норвегія, Литва, Греція). Щоб знайти найкращий варіант тимчасової допомоги українським школярам, які перебувають за межами своєї країни.

- Проводиться певна робота зі школярами з числа внутрішньо переміщених осіб: тренінги з інтеграції з однолітками за місцем проживання, розвиток соціальних та громадянських навичок учнів, протягом березня-червня 2022 року в різних регіонах України організовано понад 250 тренінгів.

- Паралельний проект, запущений у червні 2022 року в дошкільних закладах (або місцях концентрації ВПО для дітей дошкільного віку), який тривав протягом літа;

- Велика кількість онлайн-курсів доступна безкоштовно на платформі «Прометеус», з 5 травня для керівників та вчителів ЗЗСО відкрито чотири курси на тему «Тридцять кроків до нової школи в Україні: освіта громадянина» та Додаткові курси «Шкільне онлайн-життя», загалом на курсах цього циклу зареєстровано близько 70 000 користувачів;

- відновлення змішаних курсів для керівників ЗЗСО, їхніх заступників; вони матимуть можливість вивчати курси «Розвиток громадянської компетентності з різних предметів» та «Розвиток громадянської компетентності через самостійну роботу учнів», директори ЗЗСО продовжують брати участь у цьому курсі;

- Європейський центр Велгеланда розпочав співпрацю з Норвезьким дослідницьким центром насильства та травматичного стресу, провідною

установою, що спеціалізується на дослідженні наслідків насильства та травм та підтримці жертв. Фахівці Центру, відомі психологи, підготували відеоматеріали з надання першої психологічної допомоги для українських вчителів, провели вебінар із норвезькими психологами та підготували відео та матеріали про досвід роботи боснійських вчителів в умовах війни.

- Триває дослідницький проект з вивчення життя шкіл та шкільних колективів в умовах війни (проведено інтерв'ю з директорами шкіл, заступниками директорів, вчителями та учнями) [1-3, 12-13]

Корпус миру США в Україні

Персонал Корпусу Миру завжди підтримує свого партнера, вчителя англійської мови. Спільно зі співробітниками посольства США проводяться тренінги для вчителів та шкільних адміністраторів проекту «Викладання англійської мови як іноземної».

Сьогодні, за пропозицією Міністерства освіти і науки України, за підтримки Головного управління дошкільної, шкільної, позакласної освіти посольство США готується до пілотування модульного онлайн-тренінгу для вчителів англійської мови для "психологічної підтримки вчителів і дітей під час війни". Це допоможе адаптувати матеріали курсу до делікатних тем, які стали такими через війну. Пілотний проект, запланований на місяць, запросить 3 групи вчителів по 25 учасників в кожній.

На основі результатів навчання та відгуків учасників розробить онлайн-курси психологічної підтримки вчителів англійської мови на основі використаних матеріалів. У 2023-2024 році заплановано ряд аналогічних тренінгів для вчителів з інших предметів.

В рамках пілотного проекту віртуального навчання вчителів ведеться робота з декомунізації віртуального співробітництва між вчителями шкіл-партнерів та інструкторами-добровольцями з США. Волонтери можуть допомогти вчителям англійської мови покращити свої розмовні навички, використовуючи інформаційні технології для впровадження сучасних освітніх практик. В рамках проекту співробітники Корпусу Миру рекомендуватимуть

спільних вчителів як учасників різних освітніх програм посольства США і створять можливості для міжнародного співробітництва в галузі освіти. [12-13]

Кембриджський університет

З першого дня російської військової агресії Кембриджський університет стоїть на боці українського народу та всіляко підтримує українських викладачів та Міністерство освіти і науки України.

Меморандум про взаєморозуміння, підписаний між МОН України та Департаментом видавничої справи та оцінки Кембриджського університету 8 серпня 2022 року, передбачає: створення навчальної карти для системи освіти країни перебування українців ; допомога в реєстрації успішності кожної дитини та надання вчителям постійної підтримки.

Запропонована британськими колегами технологія створення навчальних карт дозволяє визначити відмінності між навчальними планами в різних країнах і покликає допомогти іноземним вчителям оцінити освітній рівень учнів початкової та середньої школи, що стане в нагоді в перехідний період, коли система освіти змінюється.

Ці карти також будуть корисні під час повернення українських дітей на батьківщину, оскільки вони допоможуть нашим вчителям зрозуміти прогрес у навчанні в країні, в якій вони перебували.

Щоб забезпечити продовження викладання англійської мови в ЗЗСО та підтримати вчителів англійської мови, а також надати дітям можливість самостійно вивчати англійську мову, Cambridge University Press & Assessment створив веб-сайт <https://pages.cambridgeenglish.org/supporting-ukraine>, який збирає всі безкоштовні онлайн-ресурси, доступні українцям, а саме:

- Ресурси для вчителів (методичні ресурси з навчання в складних умовах, запис онлайн-вебінару з Крісом Соутоном, автором підручника «Навчання в складних умовах»;

- Ресурси для батьків і учнів початкової школи, включаючи посилання на безкоштовні ігри для вивчення англійської мови, якими батьки або учні можуть користуватися самостійно вдома;
- Ресурси для підлітків, їхніх батьків та дорослих – розділ, що містить матеріали та програми для підлітків та їхніх батьків;
- Exam Booster – безкоштовний додаток, який допоможе вам підготуватися до іспитів Cambridge International;
- Fun Skills Home Booklets – книги, розроблені школярам для розвитку певних мовних занять;
- Quick Minds for Ukraine – відеоуроки з вивчення підручників для учнів початкової школи, які навчаються за підручником Quick Minds. [11-13]

4. НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Актуальність:

Умови воєнного стану створюють складнощі для освіти та професійної підготовки. Географія особливо важлива і допомагає зрозуміти глобальні проблеми, геополітичні зрушення та відносини між регіонами. В умовах конфлікту може бути обмежений доступ до звичайних освітніх ресурсів, що призводить до зниження загального рівня освіти.

Об'єктом дослідження є процес викладання географії в загальноосвітніх закладах середньої освіти під час воєнного стану. Сюди входять освітні програми, методи та ресурси, що використовуються для викладання географії.

Предметом дослідження є "процес викладання географії в загальноосвітніх закладах середньої освіти під час воєнного стану." Це означає, що дослідження ґрунтується на процесі викладання географії в середніх школах в умовах воєнного конфлікту, особливо на методах навчання, підходах, ресурсах та стратегіях, що використовуються вчителями та учнями.

Дослідження спрямоване на оцінку, аналіз та вдосконалення цього процесу за допомогою інноваційних підходів. В результаті сама освітня діяльність, пов'язана з вивченням географії, стає об'єктом аналізу і вивчення в умовах воєнного стану.

Мета дослідження:

Основна мета цього дослідження – оцінити ефективність інноваційних методів викладання географії в умовах воєнного стану, щоб забезпечити якісну освіту та розвиток аналітичних навичок учнів. Конкретні цілі дослідження можуть включати в себе визначення позитивних та негативних аспектів

використання інноваційних методів, оцінку їх впливу на успішність навчання і сприяння формуванню критичного мислення.

Гіпотеза:

Гіпотеза передбачає, що використання інноваційних методів навчання географії, таких як використання інтерактивного приладдя, онлайн-ресурсів, віртуальних подорожей та інших сучасних технологій, сприяє покращенню здобуття знань у складних умовах воєнного стану та розвитку критичного мислення серед учнів. Дослідження має на меті підтвердити або спростувати цю гіпотезу на основі зібраних даних та аналізу результатів.

Методологія:

Дослідження буде проведено за допомогою анкетування вчителів та учнів, спостереження за уроками та аналізу результатів навчання. Також будуть проведені порівняльні аналізи між традиційними та інноваційними методами викладання.

Основні поняття та роль ефективності застосування інноваційних методів навчання географії під час воєнного стану

Основні поняття:

1. Інноваційні методи навчання: Це сучасні підходи та методи, які відрізняються від традиційних способів викладання географії. Вони можуть включати в себе використання візуальних матеріалів та інших інноваційних інструментів.

2. Воєнний стан: Це стан, коли країна перебуває у стані війни або серйозного конфлікту, що може призвести до обмежень у роботі навчальних закладів та загрози безпеці учасників освітнього процесу.

Роль ефективності застосування інноваційних методів навчання географії під час воєнного стану:

1. **Забезпечення доступу до освіти:** умови воєнного стану можуть обмежувати доступ до шкіл та навчальних закладів через загрози безпеці. У цьому випадку інноваційні методи дистанційного навчання через Інтернет, такі як мобільні додатки та інтернет-ресурси, можуть стати ефективними інструментами для отримання якісної освіти навіть на відстані.

2. **Підвищення мотивації учнів:** Інноваційні методи навчання можуть зробити навчання цікавішим та задовольнити сучасні потреби учнів, використовуючи більш цікаві та захоплюючі ігрові елементи, візуальні матеріали та інтерактивні інструменти, особливо для учнів у воєнному стані, коли стрес і тривога можуть бути високими.

3. **Розвиток критичного мислення:** Географія, як предмет, розвиває здатність аналізувати та розуміти глобальні проблеми. Використання інноваційних методів, таких як геоінформаційні системи, географічні програми та використання інструментів візуалізації, сприяє розвитку критичного мислення у школярів та допомагає їм зрозуміти важливі геополітичні та глобальні проблеми.

4. **Покращення якості освіти:** Звичний навчальний процес може бути порушений відповідно до воєнного стану. Використання інноваційних методів навчання досягається шляхом надання студентам доступу до відповідної та цікавої інформації, яка допомагає їм зрозуміти події у світі, в якому вони живуть. [25-27]

Переваги і недоліки використання інтерактивних методів навчання на уроках географії

Освіта – один з найважливіших елементів нашого життя, який тісно пов'язаний з процесами, що відбуваються в ньому, і швидко адаптується до змін і нових технологій. Вона тісно пов'язана з усіма аспектами нашого життя, готує відмінних фахівців, розвинених особистостей, формує принципи і погляди на життя. Таким чином, спосіб представлення інформації вимагає особливої уваги, і традиційні методи мають значний вплив на сприйняту інформацію, але

технології не є стаціонарними, і людство знайшло інтерактивні методи навчання, які допомагають сприймати інформацію ще краще.

Традиційні методи навчання часто використовуються для виконання певних завдань, а інтерактивні завдання з їх структурою показують кінцевий результат. Але всі методи навчання мають свої переваги та недоліки, і це слід враховувати.

Переваги інтерактивного способу викладання географії в школі:

1. Створюється комфортні умови для навчатися, труднощі щодо дисципліни на уроках зникають, учні зацікавлені у виконанні завдання, вони зайняті та активні.

2. Учні набувають певних навичок і починають вірити у власні сили. Вони вчаться домовлятися, вести дискусії, висловлювати власну думку та аргументувати її. Якщо це групова робота, то кожен має право зробити індивідуальний внесок у виконання завдання.

3. Учні розвивають творчі навички та нестандартне мислення.

4. Діти мають можливість обмінюватися власними думками, баченнями, знаннями та ідеями.

5. Учитель правильно розподіляє час на проведення уроку і це дозволяє приділити більшу увагу дітям, які мають певні особисті та інтерактивні проблеми.

6. Розвивається критичне мислення у дітей.

7. Якість поданого матеріалу значно зростає, оскільки під час використання інтерактивних методів на уроці вчитель може використовувати певні схеми, карти, відеофрагменти чи презентації.

8. Використання інтерактивних методів навчання дозволяє вчителю вдосконалювати свої навички і це сприяє зростанню професійної майстерності вчителя. [16, 35, 43]

Незважаючи на велику кількість переваг, інтерактивне навчання має і свої недоліки. Отже недоліки використання інтерактивних методів:

1. Через традиційні методи навчання учням важко переключитися на інтерактивні методи та взаємонавчання.
2. Всі люди різні і кожен учень має адаптуватися до нового методу навчання, деякі діти спершу можуть відчувати дискомфорт при інтерактивних методах.
3. Навики вчителя в роботі з сучасними технологіями. Вчитель повинен вміло використовувати комп'ютер, щоб під час роботи не відчувати дискомфорт та використовувати весь його потенціал.
4. Педагогу складно контролювати процес навчання, отже результат може бути не дієвим.
5. Використання лише одного інтерактивного інструменту, що призводить до адаптації учнів і виникає ризик адаптації до інших інструментів.
6. Потрібен час для того, щоб вчитель навчився якісно використовувати інтерактивні методи, а учні адаптувалися до нових методів навчання.
7. У інклюзивних класах у учнів вожуть бути певні протипоказання до використання певних інтерактивних методів. [44-46]

Одним із методів підвищення професійної діяльності вчителя є вивчення та використання інтерактивних технологій на уроках. Незважаючи на певну кількість переваг та недоліків є проміжні елементи які потрібно засвоїти для ефективності інтерактивного навчання. Вчитель повинен добре готуватися до проведення таких занять, правила гри мають бути гарно пояснені, щоб під час навчання не виникало багато запитань. Учні повинні сприймати не як гру, а як навчання з усією серйозністю.

Під час використання інтерактивних методів навчання на уроках географії учні вчать критично мислити, розвивати пізнавальні навички, діти почувають себе вільно та можуть висловити свою точку зору і спокійно відреагувати на зауваження до них, оскільки вони є учасниками процесу навчання.

Порівняльна характеристика інтерактивних та традиційних методів навчання:

Традиційні методи навчання географії:

1. Лекції:

Переваги: Забезпечують систематичну передачу інформації.

Недоліки: Може зменшувати активність учнів та взаємодію.

2. Підручники та картки:

Переваги: Забезпечують основну інформацію для самостійного опрацювання.

Недоліки: Може виглядати статично та менше привабливо для сучасних учнів.

3. Тестування та контрольні роботи:

Переваги: Оцінюють теоретичні знання.

Недоліки: Обмежують можливості розвитку практичних та критичних навичок.

Інтерактивні методи навчання географії:

1. Групова робота:

Переваги: Збільшує взаємодію та розвиток соціальних навичок.

Недоліки: Може виникати нерівномірна участь членів групи.

2. Використання технологій:

Переваги: Залучає учнів за допомогою візуальних та інтерактивних засобів.

Недоліки: Вимагає доступу до технічних засобів.

3. Польові роботи та експедиції:

Переваги: Надає практичний досвід та зміцнює реальне сприйняття географічних понять.

Недоліки: Може бути обмежено фінансовими та організаційними аспектами.

4. Дебати та обговорення:

Переваги: Розвиває аргументаційні та критичні навички.

Недоліки: Вимагає додаткового часу для підготовки.

Порівняльний аналіз:

Ефективність: Традиційні методи забезпечують стабільність знань, в той час як інтерактивні підходи сприяють глибшому розумінню та застосуванню.

Участь школярів: Інтерактивні методи стимулюють більшу участь, активність та самостійність учнів, тоді як традиційні можуть обмежувати.

Мотивація: Інтерактивні методи часто більше мотивують, оскільки вони створюють цікавий та змістовний навчальний досвід.

Методи збору інформації:

1. Анкетування вчителів і учнів:

- Створення структурованих анкет для вчителів та учнів, включаючи запитання про застосування методів навчання, їх ефективність та сприйняття навчального процесу.

- Проведення анкетування серед учителів та учнів в школах, які перебувають у зоні воєнного конфлікту.

2. Аналіз навчальних програм та ресурсів:

- Оцінка наявності та доступності інноваційних ресурсів та матеріалів для викладання географії, таких як геоінформаційні системи, віртуальні інструменти та онлайн-ресурси.

- Аналіз навчальних програм та планів уроків з метою виявлення використання інноваційних методів.

Результати дослідження

Отже, у моєму дослідженні опитано 79 вчителів з різних регіонів України. За отриманими результатами анкетування можна виділити наступні ключові відомості:

- Загалом 29 вчителів (приблизно 36,7% від усього опитаного вчителів) вказали, що використовували інтерактивні методи навчання до та під час воєнного стану. Варто зазначити, що це досить значна частина опитаних.

- 15 з 79 опитаних вчителів (приблизно 19%) використовують їх регулярно, проте не завжди. Це свідчить про сталу практику використання інтерактивних методів в навчанні географії. Також, ці вчителі зауважили, що під час воєнного

стану почали менше застосовувати інтерактивні методи і що зараз більше спираються на традиційні.

- Ще 11 вчителів (приблизно 37,9% від тих, хто використовує інтерактивні методи) вказали, що використовують їх іноді, що означає, що вони можуть використовувати інтерактивні методи навчання не регулярно.

- А 24 вчителі (приблизно 30,4% від усього опитаного вчителів) вказали, що не використовують інтерактивні методи навчання під час воєнного стану.

З цих результатів видно, що інтерактивні методи навчання географії є популярними серед вчителів, особливо в західних регіонах України, але не всі вчителі використовують їх регулярно. Це може слугувати основою для подальших досліджень та розвитку інноваційних методів викладання в умовах воєнного стану. (Рис. 4.1.)

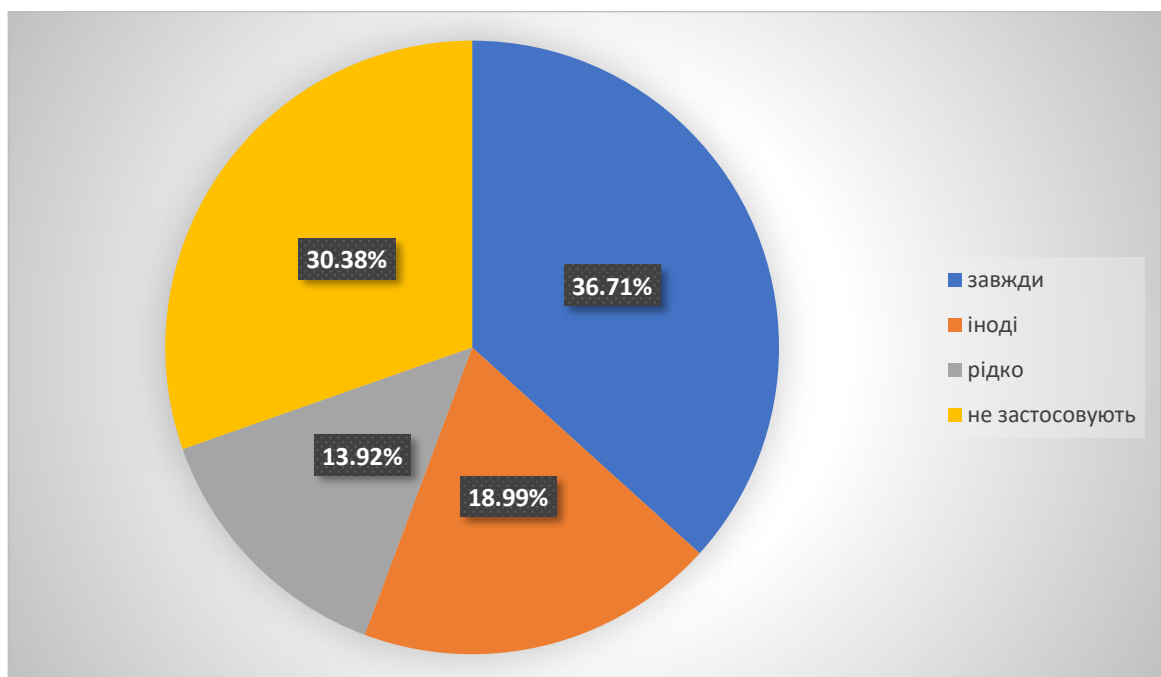

Рис. 4.1. Діаграма використання інноваційних методів навчання під час воєнного стану(опитування серед вчителів)

Також опитування проходили і учні різних шкіл та регіонів, в опитуванні взяли участь 136 учнів:

1. За результатами опитування, 73 учні (приблизно 53,7% від усіх опитаних учнів) виявили цікавість і зацікавленість в інтерактивних методах навчання

географії під час воєнного стану. Вони вважають, що ці методи дуже цікаві та корисні і підходять для проведення в умовах конфлікту.

2. Ще 19 учнів (приблизно 14% від усіх опитаних) також відзначили цікавість інтерактивними методами, але вони вважають, що їх не варто використовувати занадто часто під час воєнного стану. Їх погляд полягає в тому, що інтерактивні методи можуть бути ефективними, але необхідно залишати місце і для інших традиційних методів навчання.

3. 23 учні (приблизно 16,9% від усіх опитаних) вважають, що під час воєнного стану не варто використовувати інтерактивні методи навчання географії. Вони, можливо, переконані, що ці методи можуть бути відволіканням або неефективними в умовах стресу та нестабільності.

4. Інші учні (залишилися відсоток) виразили свою незадоволеність і недооцінку інтерактивних методів навчання географії, учні вважають, що традиційні методи навчання є більш ефективними, тому, що їх використовують з давніх-давен. Вони вважають, що ці методи не варто використовувати зовсім і можливо вважають їх недостатньо ефективними або нецікавими.

Загалом, результати опитування показують, що інтерактивні методи навчання географії викликають різні реакції серед учнів. Більшість з них виявили цікавість та підтримку інтерактивних методів, вважаючи їх корисними, але є і ті, хто вважає, що їх використання повинно бути обмеженим або навіть виключеним під час воєнного стану.(Рис. 4.2.)

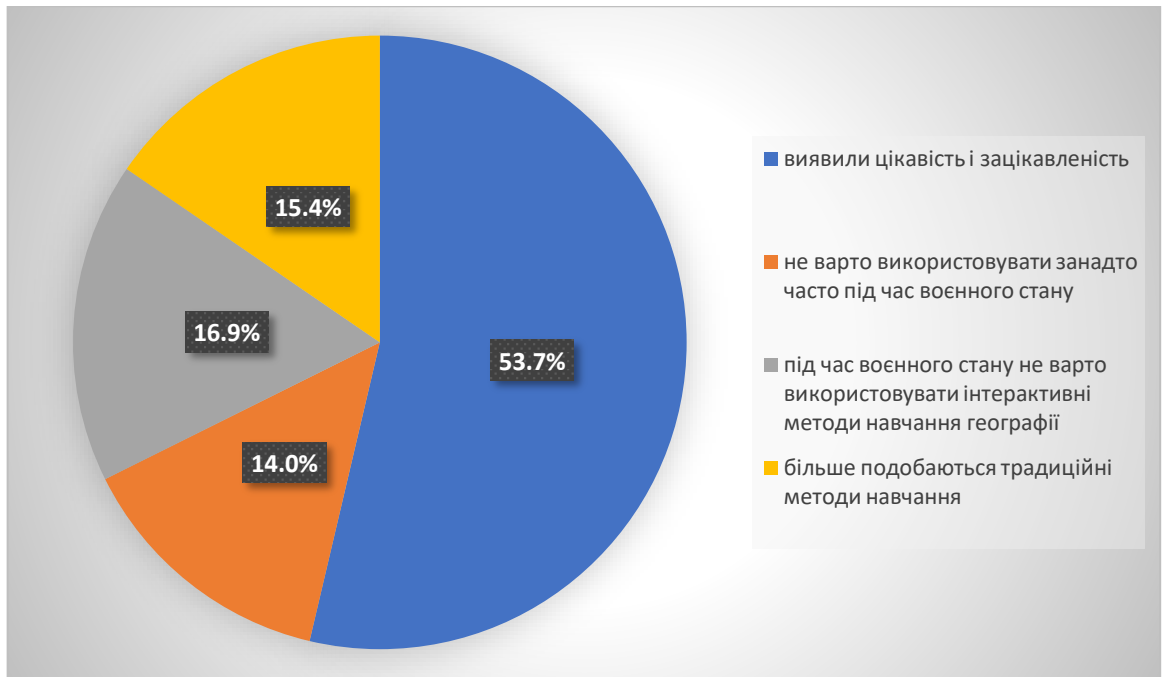

Рис. 4.2. Діаграма зацікавленості та доцільності використання інноваційних методів навчання під час воєнного стану(опитування серед учнів)

Висновок

Дослідження проведене серед 79 вчителів та 136 учнів з різних регіонів України під час воєнного стану показало різні погляди та уподобання щодо використання інтерактивних методів навчання географії.

Учителі:

- Приблизно 37% вчителів використовують інтерактивні методи під час воєнного стану, основною частиною з них є вчителі з західних регіонів України.
- З них близько половина використовує ці методи рідко, показуючи, що вони не є основними методами навчання.
- Деякі вчителі використовують інтерактивні методи іноді, а інші взагалі не використовують їх.

Учні:

- Приблизно 54% учнів виявили цікавість і зацікавленість в інтерактивних методах навчання географії під час воєнного стану.
- Близько 14% з них вважають, що ці методи не варто використовувати занадто часто.

- Ще 17% вважають, що вони не підходять для використання під час воєнного стану.

- Решта учнів відзначили свою незадоволеність інтерактивними методами та вважають, що їх не варто використовувати взагалі, тому, що традиційні методи навчання є більш ефективними.

Отже, дослідження свідчить про різноманітні підходи та погляди на використання інтерактивних методів навчання географії в умовах воєнного стану. Подальша робота в галузі освіти може включати адаптацію методів навчання до потреб і побажань вчителів та учнів, зокрема враховуючи їхні стосунки до інтерактивних методів навчання, щоб забезпечити якісну та ефективну освіту під час воєнного стану.

5. ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ГЕОГРАФІЇ

5.1. Переваги і недоліки використання інтерактивних методів навчання на уроках географії

Освіта в умовах воєнного стану визначається низкою викликів і можливостей. На перший погляд, недоліки можуть включати обмежену доступність навчальних ресурсів, зростання ризиків для безпеки учнів та педагогічного персоналу. Проте, важливо враховувати, що освіта може відігравати ключову роль у впорядкуванні суспільства, надаючи засоби адаптації та розвитку навичок в умовах невпевненості. Забезпечення доступу до інтерактивних методів навчання в географії може допомагати створювати освітні можливості, які сприяють не лише засвоєнню знань, але й розвитку критичного мислення та вмінь аналізу в контексті геополітичної нестабільності.

Освіта це одна із найважливіших складових нашого життя, вона тісно залежить від процесів що відбуваються в ньому та швидко пристосовується до змін та нових технологій. Вона тісно пов'язана зі всіма сторонами нашого життя і готує хороших фахівців, розвинених особистостей та формує життєві принципи та погляди. Тому, особливої уваги заслуговують методи подання інформації, традиційні методи мають вагомий вплив на сприйняти інформації, проте технології не стоять на місці і людство придумало інтерактивні методи навчання які ще більше і краще допомагають сприймати інформацію, і які мають свої переваги та недоліки. [35, 54-56]

Традиційні методи навчання, зазвичай, використовують для виконання певних завдань, а інтерактивні завдання своєю структурою вказують на кінцевий результат. Проте усі методи навчання мають свої переваги та недоліки і це слід враховувати.

Перелічимо переваги інтерактивних методів навчання географії у школі за умов воєнного стану:

1. Збільшення зацікавленості та залучення: Інтерактивні методи, такі як віртуальні екскурсії чи географічні ігри, можуть значно підвищити зацікавленість учнів у вивченні матеріалу, створюючи стимул для більш глибокого засвоєння інформації.

2. Реалістичне моделювання геополітичних сценаріїв: Інтерактивні симуляції можуть надати учням можливість вивчати географічні аспекти конфлікту в формі реалістичних сценаріїв, що сприяє кращому розумінню глобальних подій.

3. Інтерактивні карти та геоінформаційні системи (ГІС): Використання інтерактивних карт та ГІС дозволяє швидко адаптувати інформацію до змінної ситуації та географічного контексту, надаючи учням актуальні дані.

4. Застосування технологій в режимі онлайн: В умовах воєнного стану, коли фізичний доступ до навчальних закладів може бути обмежений, інтерактивні методи, використовуючи технології, можуть забезпечувати надійну платформу для навчання з використанням віддалених ресурсів.

5. Розвиток критичного мислення: Інтерактивні завдання можуть сприяти розвитку критичного мислення учнів, оскільки вони вимагають аналізу та власних висновків щодо географічних аспектів конфлікту.

6. Сприяння емоційному благополуччю: Інтерактивні методи можуть допомагати учням краще розуміти та впоратися з емоційними аспектами воєнного стану, пропонуючи більш активний та позитивний підхід до навчання в складних умовах.

7. Формування співпраці та комунікації: Інтерактивні завдання, такі як групові проекти чи онлайн-дискусії, можуть сприяти розвитку навичок співпраці та комунікації серед учнів, незважаючи на фізичну віддаль.

8. Гнучкість в навчальних підходах: Інтерактивність дозволяє адаптувати підходи до навчання з урахуванням особливостей воєнного контексту, забезпечуючи гнучкість у структурі уроків та матеріалах.

9. Створення позитивного освітнього досвіду: Інтерактивні методи можуть допомогти створити позитивний освітній досвід, що особливо важливо в умовах стресу та невизначеності, пов'язаних з воєнним станом.

10. Залучення різноманітних ресурсів: Використання інтерактивних методів дозволяє використовувати різноманітні візуальні, аудіо та текстові ресурси, що поглиблює розуміння географічних аспектів конфлікту.

11. Стимулювання самостійного вивчення: Інтерактивні завдання можуть підштовхувати учнів до самостійного вивчення географії, сприяючи розвитку навичок самоорганізації та самоосвіти.

12. Соціальна адаптація: Інтерактивність сприяє соціальній адаптації учнів, допомагаючи їм легше інтегруватися в навчальний процес та взаємодіяти з однокласниками під час нестабільних умов. [56]

Ці аспекти ілюструють, як інтерактивні методи можуть бути важливим інструментом для покращення ефективності географічного навчання в умовах воєнного стану.

Незважаючи на велику кількість переваг, інтерактивне навчання має і свої недоліки. Отже недоліки використання інтерактивних методів:

1. Обмежена доступність інформації: Завдяки характеру війни, доступ до деякої географічної інформації може бути обмеженим або небезпечним, що ускладнює оновлення навчального матеріалу.

2. Труднощі з організацією занять: В умовах нестабільності може бути важко організувати інтерактивні уроки через обмежений доступ до ресурсів, або через ризик для безпеки учасників.

3. Психологічний вплив: Воєнний контекст може викликати стрес та психологічний дискомфорт серед учнів, що може впливати на їхню здатність ефективно сприймати інформацію та брати участь в інтерактивних заняттях.

4. Технічні обмеження: В умовах воєнного стану може виникнути виклик у використанні сучасних технологій або інтернет-з'єднання, що обмежує можливість використання інтерактивних методів, особливо в онлайн-форматі.

5. Відсутність об'єктивності: Залежно від конфлікту, може виникнути проблема бокового впливу на географічну інформацію та карти, що може порушити об'єктивність навчання.

6. Необхідність адаптації змісту: Інформаційний матеріал повинен бути адаптований до конкретної ситуації, щоб відображати реальні зміни в географії, що може вимагати постійного оновлення.

7. Формування критичного мислення: Важливо враховувати, що в умовах воєнного стану студенти повинні бути навчені критично оцінювати інформацію, оскільки вона може бути вкрита пропагандою чи спотворена.

8. Комунікаційні труднощі: У воєнний період можуть виникати труднощі з комунікацією та обміном інформацією між учителем і учнями, що може ускладнити вивчення географічних аспектів.

9. Потреба у відкритому обговоренні: Важливо створити сприятливий клімат для відкритого обговорення географічних аспектів конфлікту, але це може викликати чутливість та роздратування серед деяких учнів.

10. Залучення гуманітарних аспектів: Географічне навчання повинно також охоплювати гуманітарні аспекти конфлікту, такі як переміщення населення, гуманітарна допомога та інші аспекти, що впливають на географічний ландшафт.

11. Формування навичок виживання: У воєнних умовах географічні знання можуть виявитися корисними для формування навичок виживання, таких як розуміння території, природних ресурсів та безпекових аспектів.

12. Етичні питання: Врахування етичних аспектів під час використання інтерактивних методів важливо, оскільки може виникнути конфлікт між педагогічними цілями та етичними стандартами у воєнних обставинах. [48, 54]

Одним із методів підвищення професійної діяльності вчителя є вивчення та використання інтерактивних технологій на уроках. Незважаючи на певну кількість переваг та недоліків є проміжні елементи які потрібно засвоїти для ефективності інтерактивного навчання. Вчитель повинен добре готуватися до проведення таких занять, правила гри мають бути гарно пояснені, щоб під час

навчання не виникало багато запитань. Учні повинні сприймати не як гру, а як навчання з усією серйозністю.

Під час використання інтерактивних методів навчання на уроках географії учні вчаться критично мислити, розвивати пізнавальні навички, діти почувають себе вільно та можуть висловити свою точку зору і спокійно відреагувати на зауваження до них, оскільки вони є учасниками процесу навчання.

5.2. Рекомендації щодо використання інтерактивних методів навчання в географії

Зважаючи на те, що географія - це предмет, який досить легко пов'язати з реальними подіями, життєвими ситуаціями та проблемами у світі, використання інтерактивних методів навчання може допомогти вчителю зробити навчальний процес більш змістовним та пізнавальним для учнів. Враховуючи унікальні виклики, які постають перед освітою в умовах конфлікту, дослідимо, як інтерактивність може стати ключовим інструментом для забезпечення ефективного географічного навчання та розвитку учнів у нестабільних умовах. Ось декілька рекомендацій:

1. Адаптувати контент до реальності конфлікту: Забезпечте, щоб інтерактивні завдання відображали сучасну географічну ситуацію в конфлікті, враховуючи актуальність та об'єктивність інформації.

2. Використовувати гнучкі технології: Оскільки воєнний стан може вимагати використання віддалених методів навчання, розгляньте можливості використання віддалених інтерактивних платформ та інструментів.

3. Застосовувати ігрові елементи: Включіть географічні ігри та симуляції, які дозволяють учням експлорувати різні аспекти конфлікту та розвивати стратегічне мислення.

4. Стимулювати обговорення та аналіз: Заохочуйте учнів висловлювати свої думки та аналізувати географічні аспекти конфлікту через дебати, форуми чи групові обговорення.

5. Забезпечувати психологічну підтримку: Ураховуйте можливі психологічні аспекти використання інтерактивних методів, надаючи учням можливість висловити свої емоції та забезпечуючи психологічну підтримку, де це необхідно.

6. Залучати місцеві ресурси: Використовуйте місцеві експерти та ресурси для надання інформації та допомоги в розумінні географічних відтінків конфлікту.

7. Практикувати географічні навички виживання: Розвивайте учнівські навички виживання в географічному контексті, щоб допомогти їм зрозуміти важливість та практичний вигляд географічних аспектів конфлікту.

8. Розробляти інтерактивні проекти: Заохочуйте учнів створювати власні інтерактивні проекти, де вони можуть застосовувати отримані знання та розвивати творчі підходи до вивчення географії в умовах воєнного стану. [28, 48]

Ці рекомендації можуть слугувати орієнтирами для ефективного використання інтерактивних методів у викладанні географії під час воєнного стану.

ВИСНОВОК

Інтерактивне навчання є надзвичайно цікавим і ефективним методом у сучасній методиці викладання географії. Саме така методика дає змогу зробити урок географії змістовним, творчим, пізнавальним і цікавим як для дітей, так і для вчителя. Інтерактивні технології розкривають перед учителем і перед учнями величезний творчий потенціал і можливість бути справжніми майстрами своєї справи.

Інтерактивні методи навчання в географії мають потенціал покращити рівень освіти в умовах воєнного стану. Теоретично обґрунтовано важливість інтерактивного підходу, визначено його ключові компоненти та висвітлено вимоги до підготовки вчителів до використання цих методів.

Досліджено роль вчителя, який виступає не лише посередником знань, а й активним організатором навчального процесу при використанні інтерактивних методів. Оглянуто різноманітні технології, які можуть застосовуватися для підвищення ефективності географічного навчання під час кризових ситуацій.

Додатково, з'ясовано, що в умовах конфлікту важливо розглядати географію як інструмент формування розуміння причин та наслідків конфліктів. Викладання географії повинно стати засобом поглибленого розуміння глобальних проблем та сприяти розвитку критичного мислення серед учнів.

В окремому розділі роботи проаналізовано сучасні вимоги до викладання географії в Україні та в Європі, враховуючи специфіку кризових ситуацій. Вивчено нові підходи до навчальних програм у Європейських країнах та визначено можливості міжнародного освітнього партнерства в умовах обмеженого доступу до ресурсів.

Науково-методичне дослідження підкреслило необхідність поєднання традиційних інструктивних методів з інноваційними підходами викладання географії під час конфліктів. Зазначено, що успішна реалізація інтерактивних методів вимагає усунення важкостей та підготовки вчителів до використання цих інструментів у нестабільних умовах. У четвертому розділі дослідження, яке охопило 79 вчителів та 136 учнів із різних регіонів України під час воєнного

стану, виявлено різні підходи та уподобання стосовно використання інтерактивних методів навчання географії.

Учителі з західних регіонів України, приблизно 37% з них, активно використовують інтерактивні методи під час воєнного стану. Однак, важливо відзначити, що лише половина з цієї групи використовує ці методи регулярно, що свідчить про те, що вони не є основними засобами навчання для більшості.

Щодо учнів, близько 54% виявили цікавість та зацікавленість в інтерактивних методах навчання географії під час воєнного стану. Однак, понад 30% висловили резерви стосовно їх частого використання, вважаючи, що традиційні методи ефективніші.

Загальною висновком є те, що дослідження показало різноманіття підходів та перспектив вчителів та учнів щодо інтерактивних методів навчання в умовах воєнного конфлікту. Запропоновано адаптувати методи навчання з урахуванням побажань та стосунків цільових груп для забезпечення якісної та ефективної освіти в непередбачуваних обставинах.

У розділі про переваги та недоліки використання інтерактивних методів на уроках географії обговорено, як інноваційні підходи можуть сприяти покращенню залучення та зацікавленості учнів, а також виділено важливі аспекти, які потребують уваги та вдосконалення.

У розділі, присвяченому перевагам та недолікам використання інтерактивних методів навчання в географії, надано конкретні рекомендації для ефективного впровадження цих методів у практику викладання. Узагальнюючи, дослідження підкреслює значущість інноваційного підходу до географічного навчання в умовах воєнного конфлікту та визначає його ключові компоненти для досягнення високої якості освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Джерела

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 No2126-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text>.

2. Про внесення зміни до розділу X «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про повну загальну середню освіту» щодо врегулювання окремих питань освітньої діяльності в умовах воєнного стану : Закон України від 19.06.2022 No 2315-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2315-20#Text>.

3. Про початок навчального року під час дії правового режиму воєнного стану в Україні : постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 No 711. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-navchalnogo-roku-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu-v-ukrayini-i240622-711>.

4. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 No 274. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text>.

5. Про затвердження методичних рекомендацій щодо оцінювання навчальних досягнень учнів 5-6 класів, які здобувають освіту відповідно до нового Державного стандарту базової середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 No289. URL: <https://osvita.cv.ua/wp-content/uploads/2022/04/Dodatok-do-nakazu-MON-vid-01.04.22r.-289.pdf>.

6. Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.04.2022 No 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290729-22#Text>.

7. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : лист Міністерства освіти і науки України від 29.03.2022 № 1/3737-22. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini>

8. Про затвердження Положення про дистанційне навчання: Наказ МОН від 25.04.2013, № 466. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>

9. Наказ МОН Про затвердження Положення про дистанційне навчання.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>

10. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/41848402/65fa1552527840c2da59e2cc4bb5291f.pdf

II. Література

1. Актуальні проблеми педагогічної освіти: новації, досвід та перспективи. Матеріали конференції. – 2021. 191 с.
2. Актуальні проблеми сучасної науки та наукових досліджень. Матеріали конференції. – 2019. 298 с.
3. Алфімов Д.В. Інноваційна освітня система: шляхи відродження // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Збірник наукових праць / Ред. кол. Л.І.Даниленко та ін. - К.: Логос, 2010. - С. 158-160
4. Андрєєва В.М., Шматько О.Є. Урок географії в сучасних технологіях. - Видавнича група «Основа», 2006-176с. (Б-ка журналу «Географія»; Вип. 11(35))
5. Биков В.Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. 2015. С. 77–140.
6. Биков В.Ю., Кухаренко В.М., Сиротенко Н.Г., Рибалко О.В.,
7. Богачков Ю.М. Технологія розробки дистанційного курсу. 2008. 324 с.

8. Біда О. Структура і методика інтерактивного уроку / О. Біда // Початкова школа. – 2007. – №7. – С.17-19.
9. Білявський Г.О., Бутченко. Основи екології: теорія і практикум: Навч.посібник. - К.: Либідь, 2004. - 368 с 2.
10. Блощинський І. Г. Сутність та зміст поняття «дистанційне навчання» в зарубіжній та вітчизняній науковій літературі.
[Електронний ресурс] /режим доступу:file:///C:/Users/Admin/Downloads/Vnadps_2015_3_4%20(1).pdf (дата звернення: 28.11.2020).
11. Браславська О., Покась Л. Інноваційна педагогічна технологія як засіб формування методичних компетентностей для роботи майбутнього вчителя географії. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream>
12. Вакуленко В.М. Види інновацій в освіті та їх класифікація / В. М. Вакуленко // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2010. – Вип. 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2010_4_4.pdf
13. Варзацька Л. Інтерактивні технології в системі особистісно зорієнтованої освіти / Л. Варзацька, Л. Кратасюк // Бібліотека «Дивослово». – № 4. – 2006. – С. 19-24.
14. Велика дидактика. Закони добре організованої школи / Я. А. Коменський // Коваленко, Є. І. Історія зарубіжної педагогіки : хрестоматія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Є. І. Коваленко, Н. І. Белкіна ; М-во освіти і науки України, Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. – К. : Центр учбової літ-ри, 2006.
15. Власенко Н. О. Дистанційне навчання : Україна і світ. Естетика і етика педагогічної дії. 2019. Випуск 20. С. 29–37.
16. Вовдюк Л. В. Дистанційне навчання. Безпека життєдіяльності. 2018. № 3. С. 16–17.
17. Волокита А. Специфіка інформаційних систем на основі технології cloud computing [Електронний ресурс] / А. Волокита, В. Мухін, В. Стешин. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vcndtu/2011_53/29.htm.

18. Воронкін О. С. Персональні навчальні мережі в системі дистанційної Київ, 2021. С. 202–208.
19. Врублевська М. О. Секрети успішного уроку географії. / М. О. Врублевська. – Х., Вид. група "Основа", 2005. – 141с.
20. Гавриленко К. М. Вимоги до професійного дистанційного навчання. Зб. наук. праць. Педагогічні науки. 2019. № 89. С. 56–60.
21. Гейко І. Використання інтерактивних форм і методів навчання. З досвіду роботи / І. Гейко // Тема. – 2004. – № 3/4. – С. 229-232.
22. Голіков А. П. Глобальна демографічна проблема: стан та перспективи/ Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, сер. «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм», Вип. 5. – Харків. – 2016. – С. 6-13.
23. Гуревич В.С., Кадемія М.Ю. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях. – К.: Освіта України, 2006. -390с.
24. Державний стандарт базової і повної середньої освіти // Книга вчителя географії : Довідково-методичне видання / Упоряд. Н.В.Бескова, В.М. Проценко. – Х.: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – с.16
25. Дичківський І.М. Інноваційні педагогічні технології. – К.: Академвидав. – 2004. –с. 280.
26. Довгань Г.Д. Інтерактивні технології на уроках географії: [Навч.-метод. посіб.] / Г.Д. Довгань. – Х.: Вид. група "Основа", 2005. – 126 с. – (Б-ка журн. "Географія"; Вип.5(17)).
27. Єльнікова О.В. Інтерактивне навчання – засіб модернізації освіти у сучасній школі / О. В. Єльнікова // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. Праць – Київ-Запоріжжя. – 2002. – Вип. 24. – С. 84-88.
28. Ісаєва Г. Інтерактивні методи навчання під час вивчення географії в школі // Географія та основи економіки в школі. – 2004. – № 4 – С. 43-45.

29. Капітон О.В. Глобалістика і глобальні проблеми сучасності / О.В. Капітон [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://archive.nbuiv.gov.ua/>
30. Книш М. М. Політико-географічна глобалістика. Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка, 2014.
31. Комар О. А. Інтерактивні технології – технології співпраці / О. А. Комар // Початкова школа. – 2004. – № 9. – С. 5-7.
32. Корнєєв В.П. Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у навчанні географії //Географія, 2008 - №3(103)). – с. 4-6
33. Корнієнко В.О. Основні політико-ідеологічні доктрини та глобальні проблеми сучасності / В.О. Корнієнко, Г.Я. Буртяк. - Вінниця, 2003. - 91 с
34. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів / С. Г. Крамаренко // Відкритий урок. – 2002. – № 5-6. – С. 7-11.
35. Кратасюк Л. Інтерактивні методи навчання: Розвиток комунікативних і мовленнєвих умінь / Л. Кратасюк // Дивослово. – 2004. – №10. – С. 2-11.
36. Малая О.І. Інтерактивні та ігрові форми навчання на уроках географії // Географія, краєзнавство, туризм. – 2002. - №3.
37. Методи оцінки екологічних втрат: Монографія / За ред. д.е.н. Л.Г. Мельника та к.е.н. О.І. Корінцевої. - Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. - 288 с
38. Міжнародні економічні відносини: підручник / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 464 с.
39. Одум Ю. Экология, в 2-х т. - М.: Мир, 1986.
40. Основи стійкого розвитку: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. Л.Г.Мельника. - Суми: "Університетська книга", 2005. -654 с.
41. Основи стійкого розвитку: Практикум / За заг. ред. Л.Г.Мельника та О.І. Корінцевої. - Суми: "Університетська книга", 2005. - 358 с.
42. Побірченко Н., Коберник Г. Інтерактивне навчання в системі нових освітніх технологій / Н. Побірченко, Г. Коберник // Початкова школа. – 2004. – № 10. – С. 8-10.

43. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко, за ред. О. І. Пометун. – К.: Видавництво А.С.К., 2006. – 192 с.
44. Просторові аспекти глобальних проблем людства // Голюков А. П та ін. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник / А. П. Голюков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К.: Либідь, 1996. – С. 292-314.
45. Рибалка В.В. Психологія розвитку творчої особистості: Навчально-методичний посібник. - К.: ІЗМН, 1996. - 236 с.
46. Сафіулін В.І. Інноваційний пошук нових технологій навчання // Інноваційні пошуки в сучасній освіті / За ред. Л.І. Даниленко, В.Ф. Паламарчук. - К.: Логос, 2004. - С. 53-64.
47. Світова економіка : підручник / за ред. А. П. Голюкова, О. А. Довгаль. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 268 с.
48. Середня А. Г. Використання інтерактивних форм і методів навчання (робота в групах) на уроках географії. / А. Г. Середня. – Кіровоград, 2007. – 79 с.
49. Стецюра Н. Інтерактивні технології навчання / Н. Стецюра // Освіта. Технікуми. Коледжі. – 2010. – № 2 (260). – С. 31–35.
50. Сучасні технології та інноваційні методи навчання : рекомендаційний бібліографічний покажчик (з фондів бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету) / упоряд. : О. М. Грамм ; за ред. О. М. Кравченко. – Кривий Ріг, 2020. – 131 с.
51. Сучасні шкільні технології. Ч.2 / Упоряд. І.Рожнятовська, В. Зоц. – К.: Ред. Загальнопед. Газ., 2004. – 128с. – (Б – ка « Шкільного світу»).
52. Федорчук В. М. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога / В. М. Федорчук – Кам'янець-Подільський, 2003. – 208 с.
53. Чудакова В.П. Психологічні засоби самовдосконалення (розвитку творчого потенціалу особистості // Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект. Науково-методичний посібник. - К.: ЛОГОС, 2009 - С. 144-168

54. Шевчук П., Фенрих П. Інтерактивні методи навчання : Навч. посібник / П. Шевчук, П.Фенрих – Щецін : WSAP, 2005. – 170 с.

55. Шестопалюк О.В. Інноваційні моделі навчання в діяльності навчальних закладів / О.В. Шестопалюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. - №3. – С. 118-124.

56. Яськова А. О. Використання інтерактивних методів у викладанні географії / А. О. Яськова // ГеографІя. –2006. – № 3. – (Дод.). – С. 1–8.